

1906
Latv. Moa

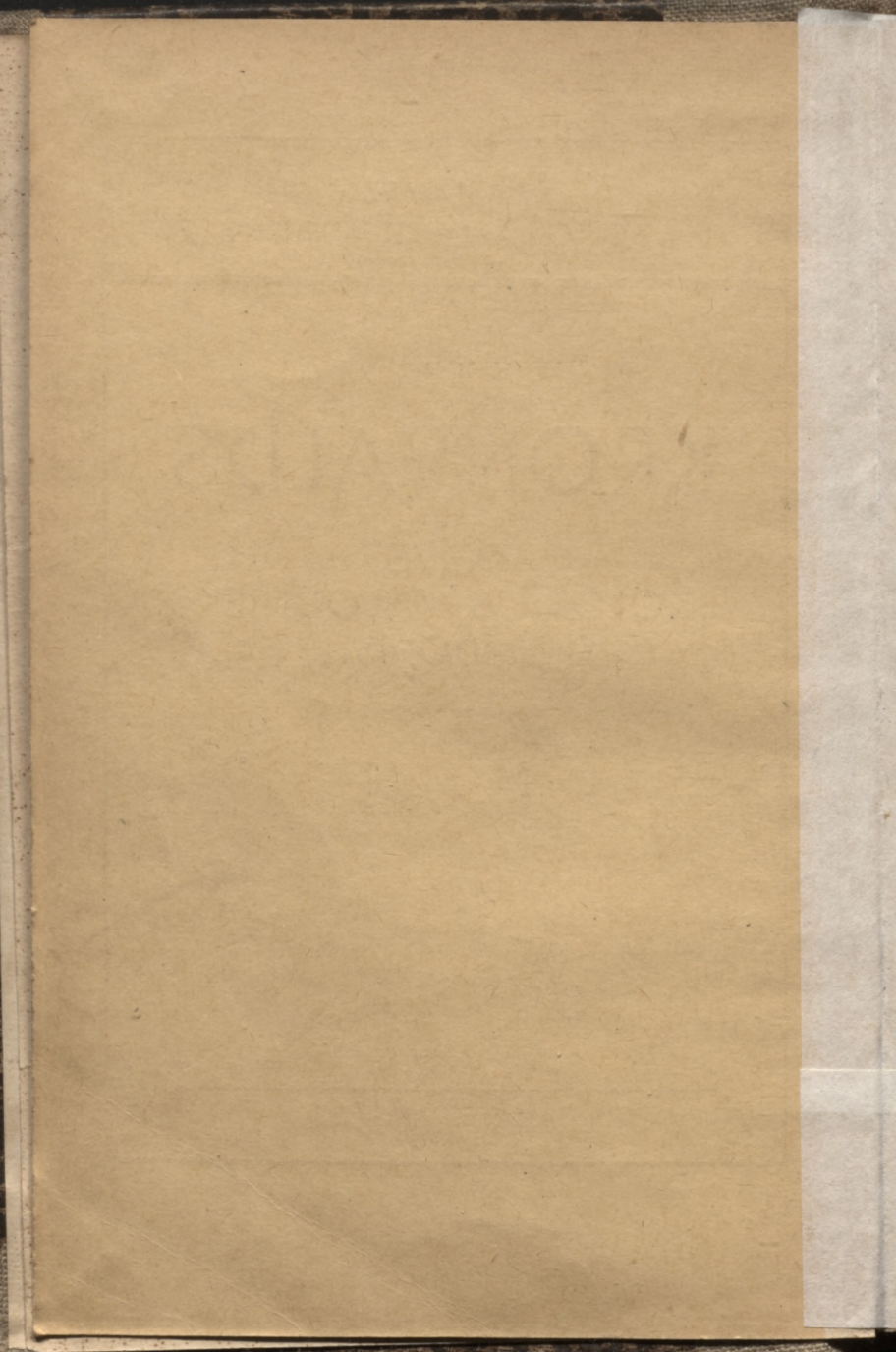
RAMAVES
MAZO GRĀMATU VIRKNE 2

KRONVALDS

DZĪVE
SKOLOTĀJS VALODNIEKS
VADONIS

1937

RAMAVES APGĀDS

8
404 EB

Latv. Kod.

KRONVALDS

DZĪVE
SKOLOTĀJS VALODNIEKS VADONIS

RĪGĀ

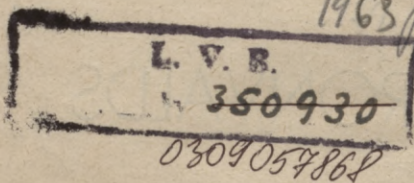
1937

RAMAVES APGĀDS

810.09 + 92

1453

1963 p. 26.

Grāmatu spiest. koop.
„Grāmatrūpnieks”
Rīgā, Pils ielā Nr. 14.

KRONVALDS

SATURS:

	Lpp-
Dzīve, Kr. Ancīša	5
Skolotājs, J. Bičoļa	26
Valodnieks, H. Grases	48
Vadonis, K. Kurcalta	65

Dzīve.

Mums ir dibināta interese par dzejnieku biografijām. Tās ir zināma veida komentārs viņu darbiem. Ne mazāka interese var būt par ideologu un sabiedrības darbinieku biografijām. Tās rāda mums nevien, kā izveidojušās šo darbinieku idejas, bet arī, kā tās realizējušās, jo ideologa dzīve ir arī viņa ideju piepildīšanās spogulis.

Katrai izcilai personībai ir spēja pievērst mūsu uzmanību. Par dzejnieka personību viņa darbu dēļ interesējamies jo sevišķi. Bet sabiedrības darbinieka personībā bieži vien meklējams arī viņa panākumu noslēpums.

Kronvalda dzīve mūs saista visu minēto iemeslu dēļ. Viņš bija spilgta sava laika personība, literāts, sabiedrības darbinieks un ideologs. Bez tam viņš bija arī paidagōgs un valodnieks. Visās šais nozarēs Kronvalds ir varējis radīt paliekamas vērtības. Izsekojot viņa īsā mūža gaitām, mūsu uzdevumos ietilps aprādīt arī viņa ideju sākumus un ierosinājumus un pieminēt arī viņa belletristiskos mēģinājumus, kam citur šai grāmatiņā īpaša vieta nav ierādīta.

* * *

*

Kronvalda Atis dzimis 1837. gada 15. aprīlī (pēc jaunā stila) Kurzemē, Durbes draudzes Krotas privātmuižiņas Lejasmīķu mājās. Viņa vecāki bija vienkārši ļaudis. Tēvs pēc amata bija drēbnieks, mācēja rakstīt un lasīt un turējās kopā ar lauku vāciešiem, kaut gan īsti bij cēlies no zviedriem.* Māte prata lasīt tikai iespiestus burtus. Arī

* To noskaidrojis pats Kronvalds.

Kronvalds, kā daudzi viņa jaunības laika intelligentie latvieši, jaunībā sevi turējis par vācieti, kaut gan vēlāk kļuva par mūsu tautiskās kustības vadoni. Tādi bija to laiku ieskati. Tikai zemnieks drīkstēja būt latvietis. Un tāds laikmets latviešu vēsturē nebij īsais.

Kronvalda tēvam bija četri dēli, Atis no tiem bija pēc vecuma otrs. Vecākais izmācījies par mērnieku, trešais, vārdā Kārlis, par kokgriezēju (grafīki), jaunākais strādājis aptiekā. No pārējiem mums daudz maz pazīstams vienīgi Kārļa vārds. Viņa zīmētas (kokā grieztas) ir illūstrācijas Kronvalda izdotajai „Sētas, dabās, pasaules“ ceturtajai grāmatai.*

Augstu izglītību tēvs nebūtu varējis Atim dot. Drēbnieka stāvoklis, kaut gan labāks nekā kalpa, tomēr nebija ienesīgs, tēvs uzjēmās muižas lopu kopšanu, maksāja īpašniekam nomu un naudu iekasēja par pārdoto pienu. Atim bija vērīga galva. Viņa pirmais skolotājs bija Štobe, turpat Krotē (nav jāsajauc ar Matīsu Štobi, pirmās latviskās gada grāmatas sastādītāju!), otrs Freibergs Mazlāņos. Durbes mācītājs Dr. H. E. Katerfelds (Katterfeldts) bija pamanījis apdāvināto zēnu, lika vecākiem nodot to Špringera privātskolā Durbē un piejēma saviem bērniem par rotaļu biedru. Atis nu bija audžu dēls vīram, kas gan bija vācietis ir pēc dzimuma, ir ieskatiem, bet īsts latviešu tautas draugs, latviešu tautas dziesmu pazinējs** un dažā ziņā bez aizspriedumiem pret latviešiem, jo nebija šejienietis, bet ieceļojis no Vācijas.

Sai mājā Kronvalds mācījās vācu valodu, labas manieres un — arī vācu garu. Kad viņš bija 16 gadus vecs, audžu tēvs to iesvētīja reizē ar vācu bērniem un nodeva tā sauktajā „muižnieku skolā“ Liepājā, no kā cēlusies vēlākā Niko-

* Sk. šās grāmatas priekšvārdu!

** Sk. viņa rakstu L. L. B. Mag. Bd. V St. 1 und 2. 1835. g.

laja ģimnazija. Tur mācīja arī grieķu un latīņu valodu. Šeit ir mācījies arī Krišjānis Valdemārs (1849.—1854. g. pavasarim. Šķiet, Kronvaldam vajadzēja kādu laiku šai skolā būt vēl Valdemāra laikā, jo te viņš iestājies 16 gadu vecs, tā tad 1853. gadā.)

Vēlāk vēstulēs un grāmatas „Mazais vācietis“ (1865. g.) priekšvārdos Kronvalds veltī Katerfeldam daudz atzinīgu vārdu, saukdams to par „mācību izplatītāju“ (Intelligenz-Beförderer) un „krietno skolas piekopēju Durbes draudzē, kas arī mudinājis manu garu“ (laikrakstā „Draugs un Biedris“ 1869. g. „Cienījamam amata biedrim Tauriņam“). Bez cienības un mīlestības pret Katerfelda nopelniem drīkstam te saskatīt arī Kronvalda vainas apziņu sava labvēļa priekšā, jo Katerfelds bija Kronvaldu izraudzījis kā īpaši spējīgu un deva tam iespēju izglītoties, rūpēdamies par viņu kā par dēlu, bet Kronvalds skolā paredzēto 4 gadu vietā mācījās piecus un — nebeidza.

Kronvalda nesekmības cēloņi ir problēma, kas pat viņam pašam, šķiet, nav bijusi pilnīgi skaidra. Pirmajos skolas gados viņš bija bijis ļoti sekmīgs skolnieks un sevišķi grāmatu kārs. Pirmo pusgadu pat Liepājā vēl bija bijis pirmais skolnieks. Bet tad sekmes mazinājās. Vēstulē līgavai Kronvalds min vairākus cēloņus. „Mani nekala iekšā garīgajās saitēs, kuŗas mums atnes labumu.“ Bet tai laikā jau neviena skola šai ziņā nebija labāka, nevienā skolā skolnieku pašdarbībai nepiegrieza lielākas vērības, gandrīz visur pietika ar nedzīvu zināšanu mēchanisku iemācīšanos. „...neesmu gājis skolā, kur mācība būtu bijusi latviešu valodā...“, Kronvalds piemin tālāk. Bet bija daudz sekmīgu skolnieku, kas arī nav nekā mācījušies dzimtajā valodā. Svešā valoda gan prasa vairāk dāvanu un pūļu, bet Kronvalds bija apdāvināts un sākumā arī centīgs. Tālāk viņš raksta: „Pavisam nejauši iejaucās starpā mīlestība,“ — pēdējais, bet ne vienīgais vai galvenais nesekmības cēlonis.

Nopietnāka nozīme mums jāpiešķir tam, ka Atis no pirmās skolas dienas bija bijis pirmais skolnieks klasē. Liepājā šo slavu viņam nostiprināja Katerfelds. Kronvalds kļuva paviršs, galveno vērību piegriezdams atbildei, par ko skolotājs uzslavēja, nevis pašai mācībai. Nebūs gan par labu nācis Kronvalda sekmēm arī tas, ka kāds ticības mācības skolotājs gribējis „atkozdamies“ Kronvaldu izslēgt no skolas. Kronvalds, proti, bija izstāstījis Katerfeldam par šā skolotāja ateistiskajām ticības mācības stundām, un Katerfelds par to bija skolotājam uzbrucis. Beidzot, Kronvalda garu bieži aizjēma problēmas, kam ar skolu nebija nekāda sakara. Jaunekļa mošais prāts, nenodarbināts ar skolas mācībām, meklēja ierosmi citur un atrada pat tādā riskantā lektūrā, kādu var sagādāt pusaudzīm, piem., „Tas ar acīm redzēts ceļš uz debesīm“ un tamlīdzīga satura grāmatas.

Patiesībā Kronvalds neaizgāja no skolas tik nabags, kā mēs iedomātos viņa pēdējo gadu nesekmības dēļ. Viņa vēlākajam valodnieka un valodas kopēja darbam gan būtu derējis lielāks daudzums metodiski iegūtu zināšanu grieķu un latīņu valodā, bet viņa prāts šai laikā tomēr nebija zaudējis mošumu. Viņš bija iepazinies ar vācu un latviešu attiecībām, bija iepazinies ar vācu literātu un kādu mazumu arī muižnieku aprindām, bet savos pārdzīvojumos droši bija bagātāks nekā viņa sekmīgie biedri. Viņš pazina mīlestību, kas, protams, varēja būt tikai nelaimīga. Viņš pazina nesekmīgā skolnieka dvēseli. Kas vēl būtu bijis spēcīgāks dzinulis nākamam darbam, jo nokavētais bija jāpanāk, un īpaši interesei par paidagōģiju. Paidagōģija kā praktiska zinātne daudz vairāk nodarbojas ar nesekmīgo nekā sekmīgo audzēkni. Dažs pat visnespējīgākā skolotāja vadībā gūst labus panākumus. Šķiet, pats Dievs viņam palīdz aptvert lietu būtību un izprast pareizo centienu virzienu. Citam šo spēju trūkst, un pat višģeniālākais paidagōģs dažu apdāvinātu zēnu nevar paglābt no Kronvalda likteņa.

Kad pēc pieciem skolas gadiem kurss palika nebeigts, ir audzēknim, ir audžu tēvam ar rūgtumu bij jāatzīst, ka cerības abiem izputējušas. Par daudz ko Kronvalds varēja pateikties Katerfeldam — pat ideja par skolotāju konferencēm piederot viņam — tomēr Kronvaldam bija jāstājas pašam uz savām kājām, jālūko pašam maizi pelnīt un uz priekšu tikt.

* *

*

1857. gadā Kronvaldam sākas jauns dzīves posms. Viņš ir 20 gadus vecs, kad, atstājis Katerfelda namu, pavisam bez līdzsvara dvēselē dodas uz Lietuvu. Netālu no Kursas robežām Darbēņu muižā praktizēja baltietis ārsts Pfefers, tas meklēja palētāku mājskolotāju, Kronvaldam vieta bij vajadzīga, un viņš tur aizbrauca.

Tas bija iekšējas nomierināšanās laiks. Pirmo reizi Kronvalds stāvēja dzīves pienākuma priekšā. Darbā stājoties, viņam bijuši jāparaksta divi solījumi: „Es, apakšā parakstījies, ar šo paziņoju, ka nepiederu ne pie vienas brīvmūrnieku ložas, nedz pie kādas citas slepenas biedrības iekš- vai ārzemēs, un apsolos arī nākotnē nevienai no viņām nepiederēt, nedz piedalīties viņās.“ Otrs: „Es, apakšā parakstījies, apsolos, ka izdarišu apmācības tikai pēc grāmatām, kas valdības apstiprinātas.“ Cenzdamies panākt skolā nokavēto, viņš nodevās grāmatām, mācījās tāpat kā viņa skolnieks lasīja. Īpaši Fr. Ditesa grāmatai „Lehre vom Bewußtsein“ Kronvalds piešķīr lielu nozīmi. Bet savs nopelns būs bijis arī citām grāmatām, kuŗu bij nepilnu divu gadu laikā sapirkts tik daudz, ka to likvidācijai, braucot uz Berlīni, Kronvalds varēja sarīkot veselu loteriju.

Pats galvenais, nevienā monografijā nepieminētais līdzeklis Kronvalda sirds nomierināšanai tomēr būs bijis — laiks. Jaunības traģēdijas dažreiz jau pēc īsa laika aizmirstas, jo tad vēl visa būte ir disponēta ticēt un cīnīties.

Nebija bez nozīmes arī nacionālā apkārtne Lietuvā. Te Kronvalds praksē iepazīnās ar leišu valodu, kam vēlāk piegriezās arī tīri teorētiski. Šai valodai latviešu valodas izkopšanā ir sava vēsture. Par to sāk interesēties latviešu valodas dēļ jau Juris Alunāns, to turpina Kronvalds, vēlāk Andrejs Dīriķis, Rainis, visbeidzot arī mūsu laiku valodnieki. Vairoties no citiem barbarismiem, lituānismiem vienmēr bijušas mūsu valodā atvērtas durvis.

Lietuvā Kronvalds dabūja tuvāk novērot arī zemnieku dzīvi. Klaušu laiki tur vēl bija pilnos ziedos. Tūlīt pēc tam iebraucot Prūsijā, zemnieku stāvokļa atšķirības bija pārāk spilgtas, lai Kronvalds tās nepamanītu un nepārdomātu arī latviešu stāvokli.

* *

*

1859. g. Kronvaldam radās izdevība pabūt ārzemēs. Doktors Pfefers sūtīja savu dēlu, Kronvalda audzēkni, uz Berlīni studēt un meklēja viņam kādu pavadoni. Tā Kronvaldam bija iespējams pat kādu laiciņu Berlīnē studēt. Berlīnes universitātē tad bija viegli iekļūt, un Kronvalds ierakstījās medicīnas fakultātē. Te pavadītais laiks ir tikai kāds pusgads. Tad Kronvalda kapitāls jau bija izsīcis, kāds kommlitonis no Kurzemes, neatdodams uzticībā aizdotos 100 rubļus, to vēl paātrināja.

Šim īsajam laikmetam tomēr bija liela nozīme. Vispirms uzzinām, ka šai laikā Kronvaldam jau bijusi interese par praktisko valodniecību, jo viņš ieteicis Toussaint-Langenscheidta firmai, kā pārlabot franču valodas mācību, bet par savas idejas realizāciju tam solīta pārāk maza atlīdzība.

Tas, ka Kronvalds grib studēt medicīnu, šķiet, liecina, ka nākamais tautas tribūns vēl savu uzdevumu nav atradis. Interese par medicīnu, šķiet, radusies satiksmē ar Dr. Pfeferu. Turpretim iepazīšanās ar vācu studentu dzīvi šai ziņā nebija bez nozīmes, jo vācu studenti tad sapulcējās ne tikai

pie tradicionālā alus kausa, bet pārrunāja arī tālaika vācu nacionālos centienus un vācu tautas politiskās apvienības ideju. Ar tām pašām idejām Kronvalds iepazinās arī Prūsijas reichstāga sēdēs, kur varēja dzirdēt arī pirmklasīgus orātorus — novērojumi, kam bez šaubām Kronvalda vēlākajā dzīvē liela nozīme. Par šo iepazīšanos ar vācu nacionālismu vispār vēl pieminams, ka mēs, šķiet, esam parādūši savu tautas atmodas kustību apskatīt pārāk izolēti. Tās pilnīgai izpratnei dažā ziņā gan būs nepieciešami zināt tās sakarus ar radniecīgām citu tautu, īpaši vācu un krievu kustībām. Bet tik plašam skatam mums vēl nav pienācis laiks...

No svarīgākajiem Berlīnes piedzīvojumiem jāpakavējas vēl pie sastapšanās ar vecākās paaudzes latviešu atmodas darbinieku Andreju Spāgi. Šo vīru dažā ziņā var salīdzināt ar Garlibu Merķeli. Abi tie ir ārpus Latvijas cīnījušies par latviešu stāvokli ar iespiesta vārda palīdzību, tikai viens balstījās uz Vidzemes, otrs Kurzemes faktiem un viens 67 gadus agrāk nekā otrs.* Nacionālā sajūsma, ko Kronvalds bija mantojis īpaši Vācijā, sarunās ar Spāgi ieguva konkrētu saturu un atbalstu.

Vēstulē līgavai Kronvalds izsaka vēl vienu guvumu: viņš esot mācījies „mīlēt un cienīt turienes cilvēkus“. Tā ir īpašība, kas Kronvaldu ir turējusi tālu no katra akla šovinisma.

* *

*

Ka šejienes vācieši tomēr ir pavisam cita gara bērni un viņu ieaudzinātie latviešu zemnieku paradumi pavisam citādi nekā Prūsijā, to Kronvalds dabūja novērot pat, iekām atgriezdamies bija paguvjis spert pirmo soli uz Latvijas zemes. Uz Klaipeņu viņam pretī bija aizsūtīts pajūgs, un ku-

* Die Letten — 1796. g.; Zustände des freien Bauernstandes — 1863. g.

čieris, latvietis, viņam taisīties padevīgi skūpstīt roku. „... Manīju, ka paliku itin sarkans vaigā. Nekad neaizmirsīšu acumirkli, kuņā nepatīkami, bet gaiši man parādījās vāciešu kultūra pie latviešiem,“ raksta Kronvalds „Baltische Monatsschrift“ redaktoram Dr. G. Berkholcam.

Atgriezies no Vācijas, Kronvalds stājas atkal mājskolotāja darbā, šoreiz Durbē, Durbes ziemeļu draudzes mācītāja Proktora ģimenē, netālu no Katerfelda pastorāta. Te pavadītie gadi (līdz 1865.) ir ļoti nozīmīgs posms Kronvalda dzīvē. Te viņš ir izveidojies par to Kronvaldu, kādu mēs viņu pazīstam, te sākusies literāta un valodnieka darbība. Kronvaldu ieraugām jau kā sabiedrības darbinieku, vadoni un ideologu. Zīmīgas ir viņa vēstules, kur atrodam ziņas par šo laikmetu. Gandrīz ne vārda tās nevēstī par Kronvalda darba apstākļiem un viņa paša dzīvi. Bet liecību par viņa šālaika rakstiem (kas gan palika neiespiesti), skolotāju konferencēm, projektējamo skolotāju laikrakstu un skolas grāmatām, latviešu tautas lietām un vācu un latviešu attiecībām tās satur bagātīgi. Pie tam katrai lietai, kam Kronvalds pieķēries, viņš ir klāt ar visu sirdi — atslēga arī viņa turpmāko panākumu noslēpumam. Skolotāju sanāksmju dvēsele ir Kronvalds. „Ar viņa aiziešanu uz Tērbatu mums vairs tā neveicās,“ raksta Dunalkas skolotājs Blūms, viens no „konferencēju“ dalībniekiem.

Ar šīm „konferencelēm“, kas turamas par pirmajām skolotāju konferencēm Kurzemē, arī varam sākt Kronvalda darbības apskatu Durbes laikā. Izauga tās no satikšanās ar tuvākajiem amata biedriem. Kronvalda biedriskais raksturs jau meklēt meklēja sabiedrību. Sākumā kopā lasījuši par psiholoģiju, kuņas nozīme pedagogijā tad vēl bija jauns atklājums. Vēlāk dalībnieku skaits pieaudzis, bet laikam nekad nav pāraudzis pirmo desmitu. Pamazām valodas novirzījās uz latviešu skolas vajadzībām. Radās nodomi sagādāt latviskas kartes ģeografijas un vēstures vaja-

dzībām. Kronvalds griezās pie Hamburgas tipografa Ādlera ar piedāvājumu tās izdot. Taču klajā nekas nav parādījies.

Te izauga arī nodoms izdot īpašu skolotāju laikrakstu latviešu valodā. Konferenču dalībnieki kopēji nodibināja grāmatu krātuvi, abonēja vācu skolotāju avīzi „Allgemeine Lehrerzeitung” un citus laikrakstus. Pēc tās un dažu citu vācu pedagogisko izdevumu parauga vajadzēja iznākt arī latviskajam skolotāju laikrakstam. Ar priekšlikumu to izdot Kronvalds griezās pie Vidzemes skolotāju konferences, kam viņš 1864. g. 15. jūnijā (v. st.) nosūtīja apsveikuma rakstu. Bija domas, ka tādu žurnālu varētu izdot Latviešu draugu biedrība. Nodoms tomēr palika nereālizēts.

Mūsu vislielāko interesi gan pelnī tas fakts, ka Durbes laikā Kronvalds jo cieši pieķēras latviešu tautai un izveidojas par īstu jaunlatvieti. Vācijā uzņemto ideju dēļ viņš bija latviešu aizstāvis, bet vairāk tik teorētiski. Tagad viņš tiek no gandrīz pārvācotā latviešu jaunekļa par īstu latviešu cilvēku, kas lepojas ar savu latvietību. Saprotams, šādai pārvērtībai garāks ceļš un vairāki iemesli.

Skolotāju konferencēs Kronvalds drīzi pamanīja savādu parādību: latviešu skolotāji, kas mācīja latviešu bērnus, runāja vāciski, dažkārt šo valodu pat diezgan labi neprazdami. Kronvalds prata runās pierādīt šās parādības nedabiskumu, pārliecināja darba biedrus, ka jārunā latviski, ieteica latviešu valodu mācīties un mācījās to pats — mācījās to līdz mūža galam. Beidzamais padomdevējs latviešu valodas jautājumos viņam bijis Kaudzītes Reinis, kas pats tikai vēlū sācis mācīties vāciski.* Pat vēlāk Kronvalda ģimenē lietota tikai latviešu valoda, kaut Kronvalda kundze bija vāciete. Savas mājas dzīves latviskošanā Kronvalds bija priekšā dažam labam tautas atmodas darbiniekam.

* Sk. P. Vitoliņa „Kronvalda Atis Vecpiebalgā”. IMM. 1932. g. II 250. lp.

Te sācies arī Kronvalda valodas kopēja darbs. Kronvalda darināto „līdzekļa“ vārdu lietojis viņa maizes tēvs pat sprediķos.

Šai laikā uzrakstītā „Mazā vācieša“ priekšvārdā Kronvalds saka, ka nevis „puskoka lēcējiem“ to rakstījis, bet ieteic nejmēt šo grāmatu rokā, iekām „mātes valoda nav pieklājīgi apkopta“.

Turpretim nosvēršanos pilnīgi jaunlatviešu pusē Kronvaldam mācīja daudzas lietas. Vispirms — Krievijā bija sācies brīvāka gara laikmets. Otrkārt — „Pēterburgas Avīzes“ bija parādījušas tādu mošumu, pret ko velti cīnījās Jelgavas „Latviešu Avīzes“. Beidzot — vācu aprindas jēma talkā administratīvos spaidus pret Pēterburgas konkurentēm, un Kronvaldam atlika tikai paziņot, ka „das Dreinschlagen mit Faust, ist nun einmal meine Sache nicht.“

Te jāpaskaidro, ka Kronvalds, atgriezies no Vācijas, novēroja šejienes vāciešu un latviešu attiecības un par tām iesūtīja „Latviešu Avīzēm“, 1862. g. rakstu, kas gan netika ievietots, bet nolasīts „Latviešu draugu biedrības“ sapulcē. Tā saturs mums nav zināms, bet par tā virzienu un garu varam spriest no tam, ka Kronvaldu tūlīt vienbalsīgi ievēlēja par šās biedrības biedru, un par līdzstrādnieku viņu aicināja nevien objektīvais „Baltische Monatsschrift“ redaktors Dr. Berkholcs, bet arī „Latviešu Avīžu“ redaktors Šulcs. Abiem Kronvalds bija sagatavojis arī manuskriptus, pirmajam par šejienes skolu stāvokli, otram „dabas ziņas“. Raksti tūlīt netika ievietoti, varbūt arī tāpēc, ka Kronvalds taču nebija šo aprindu gara cilvēks un viņa rakstos varbūt bija vilcieni, kas nesaskanēja ar šo lapu tendenci. Vēlāk Kronvalda ieskati mainījās, viņš pats nostājās jaunlatviešu pusē, un raksts par vācu un latviešu attiecībās, ko Dr. Berkholcs lūdza savai lapai, iesniegts vairs netika.

* *
* *

Durbē Kronvalds bija iepazinies ar Karolīnu Rolovu, Gramzdas ārsta meitu. Abi jaunieši bija klusām saderinājušies. Mājskolotāja stāvoklis, zināms, neatļāva precēties. Tas lika Kronvaldam jo drīzāk izšķirties par nākamo soli savā dzīvē. Viņš uzzināja, ka pie Tērbatas universitātes nodibināti Paidagōģijas kursi. 1865. g. 28. jūlijā (v. st.) viņš devās uz Tērbatu, pa ceļam ieskriedams arī dažās skolās apskatīties. Brauca toreiz, zināms, ne pa dzelzceļu, tāda nebija, bet no Aizputes līdz Jelgavai ar važoni, no Jelgavas līdz Rīgai ar kuģīti, no Rīgas līdz Tērbatai — diližansā.

Sistēmatiski Kronvalds bija visai maz mācījies. Skolā viņam bij trūcis sekmju, Lietuvā un Berlīnē viņš bij mācījies pēc paša patikas, būdams reizē „ābecnieks un students“. Tērbatas Paidagōģijas kursi tāpēc Kronvaldam ne tikai deva iespēju papildināt izglītību un iegūt „zinību“ skolotāja tiesības, bet arī mācīja strādāt jauneklā dedzības vietā ar vīra nopietnību.

Kad Kronvalds nonāca Tērbatā, Paidagōģijas kursu 10 kroņa stipendijas bija jau piešķirtas. Kursu vadītājs profesors Štrūmpels tomēr bija labvēlīgs un ieteica viņam iesniegt lūgumu kurātoram. Pēc pustrēšas nedēļas atnāca atļauja, ka piedalītiesursos Kronvalds drīkst, tikai bez stipendijas, kamēr nebūs nolikts nosacītais eksāmens. Šo eksāmenu gan Kronvaldam nācās atlikt uz otru gadu, īpaši vecās valodas un „vecais pagāna Homērs“ viņam darījuši daudz raižu, bet totiesu viņš ilgāku laiku pavadīja sistēmatiskā darbā. — „Dien' no dienas dabūju skaidrāki pārdzēt priekšmetus,“ liecina Kronvalds vēstulē līgavai.*

Kronvalds apmeklēja arī tā sauktos paidagōģiskos vakarus. Sapulcējas tur profesori, skolotāji, studenti. Kādreiz

* Te jāpiemēn tomēr, ka no vēstulēm, kas ir vienīgie drošie avoti par šo laiku Kronvalda dzīvē, nevar nekā noteikta par šo nosacīto eksāmenu spriest. Viss tur sacītais tikpat labi attiecināms arī uz kursa eksāmeņiem.

tur uzstājies ar runu arī Kronvalds. Ar īstu sabiedrības cilvēka instinktu viņš apjautis savas runas vērtību un ar lepnumu ziņo līgavai, ka tā nebijusi no sliktākajām. Visvairāk debatējamais jautājums bijis par jauno valodu mācīšanu un reālskolām. Arī Kronvalds pievienojies pēdējo aizstāvjiem. Dīvaini viņam licies, ka šais sanāksmēs ticis arī bagātīgi ēsts: pavisam cita atmosfaira nekā Kurzemes skolotāju konferencelēs.

Tērbatā Kronvalds iepazīs ar citiem turienes latviešiem. Īpaši viņš iedraudzējās ar skolotāju Jāņa Dīriķa un Spalviņa ģimeni. Pazīšanās turpinājās, un kad Kronvaldam pašam bija savs nams un sava nama māte, viņš ar vienu vairāk ievirzījās šās sabiedrības centrā.

Profesors Štrūmpels ierosināja Kronvaldu uzrakstīt plašāku apcerējumu „Dzimtenes mācība“ (Die Heimathskunde), kas toreiz bija jauns, bieži diskutējams priekšmets. Profesors ar to bij gribējis, palīdzēdams apdāvinātam audzēknim nopelnīt „pirmos piešus“, vairot arī kursu popularitāti un celt šo prestižu. Kronvalds mācījās vienu speciālu jautājumu izsekot ar akadēmisku akribiju.

Kad ietaupījums (120 rubļu) bija iztērēts, Kronvaldam bija jāmeklē maizes darbs. To viņš atrada Tērbatas apriņķa skolā, kur viņu piejēma par vācu valodas skolotāju ar 300 rubļu gada algas. Mācīšanās nu veicās gausāk. Tomēr pēc 2½ gadiem eksāmeni bija nolikti. Bija pat cerības dabūt ārzemju komandējumu, ja vien kursi nebūtu izbeigušies ar Kronvalda izlaidumu...

Tad Kronvalds dabūja pagaidu skolotāja vietu Tērbatas skolotāju seminārā. Alga gan lielāka kā pirmajā vietā, bet vēl joprojām maza. Tikai 1868. gada rudenī tam alga palielināta, un viņš var rakstīt līgavai, ka ar 600 rubļiem varbūt varēšot abi iztikt. Tā paša gada 10. decembrī (v. st.) viņš brauc uz savām kāzām.

Šķiet, būs istā vieta dažus vārdus veltīt Kronvalda sie-

vai. Saderināšanās bija notikusi jau priekš astoņiem gadiem. Rolova jaunkundze bija paglabājusī nevien mīlestību, bet arī jau no daudz kā mācījusies atsacīties. Viņa bija vāciete, Kronvalds ar katru dienu dedzīgāks jaunlatvietis, kas nebūt nekautrējās līgavai skaidri sacīt, cik daudz viņas aprindām aizspriedumu. Vēlāk dzimtā viņai nācās arī runāt latviski: bērni pat neesot diez cik pratuši vāciski. Nebija arī gaidāma nekāda bagātā dzīve. Skolotāja maizes rīciens gan nekad nav sevišķi biezs, bet tāds ideālists kā Kronvalds arī tam pašam nevarēja būt vislabākā garantija. Kronvalda kundze tomēr arī vēlāk, piem. pārceļoties uz Piebalgu mazākā vietā, ir labprāt uzjēmusies savu upuri. Tie ir sen nodeldēti vārdi, bet jāsaka tomēr: uzticīga mīlestība ir viņa līgavas un sievas raksturīgākā īpašība, vīra laimes un spēka avots. Turklāt Kronvalda dzīves biedrei bijusi lēnīga daba — ļoti izdevīgs papildinājums Kronvalda straujajam raksturam, vislabākais nosacījums bezeksploziju laulības dzīvei.*

Nu arī Kronvaldam bija iespēja aicināt draugus pie sevis. Viņa dzīvoklis kļūst par latviešu intelligences sapulcēšanās vietu Tērbatā. Viņa mājā nāk studenti — un jūtas kā mājās. Atjaunojas arī Tērbatas latviešu studentu vakari kā Valdemāra laikā, izveidojas atkal studentu pulciņš, kas grib staigāt piecdesmito gadu studentu pulciņa pēdās. Rodas nodoms atjaunot arī Juņa Alunāna pasākto „Sētu, dabu un pasauli“,** kam Kronvalds 1873. gadā izdeva ceturto burtnīcu. Tā bija iespiesta latīņu burtiem un bez dubultniekiem. Ar rakstiem bez paša Kronvalda („Solons“)

* Karoline Kronvalda darbojusies kādu mazumu arī literāri: „Balijas Vēstneša“ 1870. g. vairākos n-ros iespiests viņas kopā ar vīru sacerētais raksts „Cienīgam „Garram““ (par sieviešu emancipāciju).

** Tā saucās šī grāmata. Kronvalds un vēlākie izdevēji rakstīja „Sēta, daba, pasaule“. Tāds uzraksts bij gadījies pirmās burtnīcas vāka zīmējumā.

pedalijās Kārlis Kundziņš („Ernsta Glūka nopelni“) un Lībietis („Acs“). Šais vakaros pedalijās vēl studenti K. Millers, Aizsilnieks, Šmidchens, Zaķītis, Grīnbergs, Grietēns, Zemmers u. c. Šie studentu vakari bija korporācijas Lettonijas sākums. Par priekšnieku ievēlēja Kronvaldu. Tur viņš uzstājies ar daudzām dedzīgām runām, kuŗu dēļ tika iesaukts par Pērkonu.

Tērbatas laikā Kronvalds iepazinās ar skolotāja Jāņa Dīriķa brāli, galma padomnieku Bernhardu, kas sākot ar 1869. g. izdeva „Baltijas Vēstnesi“ — paziņanās, kas nozīmīga ne tikai šo divu vīru personīgajā dzīvē, bet arī tautas atmodas ideālu papildījumā. Pēc dabas abi draugi bijuši pretstati. Dīriķis liecina, ka viņam kā praktiķim satiksme ar Kronvaldu dažkārt nākusi par labu; Dīriķis atkal esot apturējis dažu pārsteidzīgu Kronvalda rakstu. Kad Dīriķis gribējis izdot „Baltijas Vēstnesi“, viņš ieradies Tērbatā pie Kronvalda padoma prasīt: Vai latviešu tauta pastāvēšot? Vai vērts izdot latviešiem jaunu laikrakstu? Varam tad nu noprast arī dažu vilcienu „Baltijas Vēstneša“ ideoloģijā, tāpat ierosinātāju ortografijas reformai, ko ieveda „Baltijas Vēstnesis“. Kad 1871. g. 23. oktobrī „Zeitung für Stadt und Land“ rakstā „Nationale Bestrebungen“ vērsās pret „Baltijas Vēstnesi“, atbildētājs bija Kronvalds. Tā radās slavenā Kronvalda grāmata „Nationale Bestrebungen“ („Tautiskie centieni“), kuŗas pirmā daļa iznāca 1872. gadā ar veltījumu B. Dīriķim, bet otra — recenziju un citu iebildumu atspēkojums — palika neiespiesta. Ne velti Kronvalds šo vācu avīzes artikulu bija gribējis pasargāt no parastā avīžu rakstu likteņa. Tas, spilgti izteikdams šejienes vācu ieskatus, bija lūkojis noliegt tautisko centienu gala mērķi — latviešu tautu kā kultūras tautu. Kronvalds 1871. g. novembrī ķērās pie spalvas, formulēja latviešu tautas atmodas ideoloģiju un lūkoja pierādīt, ka ir gan mācīti latvieši un latviešu valoda derīga gan kultūras vajadzībām.

Patiesībā latviešu valoda kā kultūras valoda tais laikos bija vēl kopjama un latviešu intelligenti, atskaitot paša Kronvalda, Kr. Barona un dažas citas ģimenes, mājā runāja vāciski. Bīlenšteina, kas to vēstulē Kronvaldam atgādināja, bija daudz taisnības. Latviešu draugs Pantenijs, kam Kronvalds tāpat kā Bīlenšteina bija piesūtījis savu grāmatiņu, atkal izteicās par latviešu valodu skolā, bet vairāk no vācu viedokļa.

Šai laikā attīstījās plašāk arī Kronvalda literārā darbība. Liberālā vācieša Braunšveiga izdotajā „Draugā un Biedrī“ un Dīriķa „Baltijas Vēstnesī“ parādās vesela rinda Kronvalda rakstu. Starp tiem ir dzejas darbi. Dzejoli „Svešniecība“ (Draugs un Biedris 1868. g. 4. n-rā) Kronvalds diezgan zīmīgi raksturo savu atgriešanos pie latviešu tautas, tomēr visumā saistītā valodā viņš neuzrāda pānākumus. Vairāk nozīmes ir viņa aprakstiem un tēlojumiem, piem. „Rudens nāk, rudens nāk“ („Baltijas Vēstnesī“ 1869. g. 67. un 71. n-rā). Kronvaldu tur pat par mūsu tēlotājas prōzas nodibinātāju. Vairums viņa darbu tomēr pēc būtības ir valodnieciska satura. Kronvalds, piem., apcer mākslas nozares („Cilvēka iekšķīgs un ārīgs veids“ D. u. B. 1868. g. 24. n-rā; „Dzeja jeb poezija“ turpat, 1869. g. 37. n-rā; „Stāstu-dzejoļi jeb ēpīgie (sic!) dzejoļi“ turpat 47. n-rā), bet patiesībā autors izveido šo nozaļu terminoloģiju. Daudz arī tīri valodnieciska satura rakstu. Bez tam viņš sacerējis pedagogiska un praktiska satura rakstus un ceļojumu aprakstus.

Gāndrīz negaidot, radās cerība strādāt sen iecerētu darbu. Latviešu draugu biedrība bija beidzot nolēmusi izdot latviešu skolas avīzi. Dr. Bīlenšteins rakstīja savam svainim Štrūmpelam, vai Kronvalds, profesoram piepalīdzot, nevarētu to redīgēt. Kronvalds bija ar mieru. Nevarēja vienoties vienīgi par laikraksta valodu: Kronvalds pastāvēja, ka viss saturs sastādāms vienīgi ar latviskiem

rakstiem, Draugu biedrība gribēja blakus likt arī vācu valodu. Galu galā tomēr laikraksts neiznāca.

Šai laikā Kronvalds ir interesējies arī par latviešu folkloru. Gribēdams sagādāt latviešu skolām mācības grāmatas, viņš atdūrās uz terminoloģijas grūtībām un aicināja draugus iesūtīt, piem., inžektu nosaukumus. „Draugā un Biedrī“ viņš ievietoja divus aicinājumus iesūtīt viņam visāda veida folkloras materiālus, arī tautas dzesmas ar melodijām (1868. g. 4. un 16. n-rā). Tās interesēja arī dziedāšanas skolotāju Langi. Vai arī šiem abiem bijis nolūks sastādīt kaut ko Cimzes „Dziesmu rotai“ līdzīgu, nav zināms.

No Kronvalda mūža Tērbatas posma notikumiem jāpiemin vēl viņa ārstēšanās Vildbādē. Daudz strādādams un dzīvodams ne diez cik labos apstākļos, Kronvalds bija pazaudējis veselību. Vainas bija, šķiet, vairākas: reumatisms, nervozitāte, miega trūkums un laikam arī nekārtīga māgas darbība, kuņas traucējumus Kronvalds jau agrāk bija jutis. Ārsti parakstīja ārzemju veselības avotus. Naudas nebija, bet draugi Rīgā sarīkoja teātra izrādi Kronvaldam par labu. Šo naudu viņam nosūtīja Dīriķis. 1872. g. jūnijā Kronvalds varēja doties uz Vildbādi, kur sabija līdz septembrim un atgriezās daudz maz atlabis.

* * *

1873. g. 21. jūnijā (v. st.) Kronvalds ar ģimeni — kundzi un trim bērniem — nonāca savā jaunajā darba vietā Piebalgas draudzes skolā. Kronvalds bija jau sen sapņojis un rakstījis par augstāku skolu ar latviešu valodu kā mācības valodu, bet visas pūles tādu nodibināt bija palikušas veltīgas. Tad Piebalgas skolu konventam izdevās nodibināt pie draudzes skolas augstāku klasi, kur varēja mācīties pat latīņu valodu. Tā nu, zināms, nebija ģimnazija, bet draudzes skola, tomēr, kad Kronvaldu turp aicināja, viņš ne-

atteicās, kaut gan pameta labu vietu Tērbatā. Tai laikā Piebalga bija nozīmīgs centrs tautas atmodas kustībā. Tur bija Dr. Jurjāns, Pilsātnieks, brāļi Kaudzītes, Pumpurs, kādu laiciņu arī Auseklis u. c. Šurp pārnākdams, Kronvalds varēja strādāt savas tautas vidū un daudzu domu biedru sabiedrībā. Jāpiemin gan vēl, ka piebaldzēni bija izcīnījuši sīvu kaŗu, iekams Kronvalds tur varēja nonākt. Ja tad beigās viņš būtu atsacījies, tad arī viņu cīņa būtu bijusi bez nozīmes. Tā Kronvalds, uzjēmdamies arī kādu materiālu upuri, nonāca Piebalgā tieši priekš pirmajiem vispārīgajiem dziesmu svētkiem, kas notika no 24.—27. jūnijam. „Baltijas Vēstnesī“ viņš bija ievietojis uzaicinājumu uz tiem posties. Pat lāgā neatpūties no ceļa grūtībām, Kronvalds devās jaunā ceļā — uz svētkiem, kas izvērtās par pirmo latviešu tautas nacionālo manifestāciju. Ne bez pamata. J. Lapiņš savā monografijā par Ausekli (viņa rediģētajos Ausekļa Kop. rakstos) šos dziesmu svētkus apzīmē par tautas atmodas sākumu: līdz tam tā bija vairāk intelligences kustība. Tautas sajūsmai atrast izteiksmi vārdos un ar vārdiem šo sajūsma atkal celt jutās aicināts Kronvalds. Viņš bija šo svētku dvēsele.

Kronvalds šais svētkos parādīja savas runas spēku. Viņa runā bijusi sirsnība un pārlicība. Klausītājus sajūsminājusi pat Kronvalda parādīšanās. „Latviešu avīzes“ ziņoja, ka ļaudis sitot plaukstās, ieraudzīdami Kronvalda matu galus. Sajūsminādams citus, viņš arī pats pilnīgi ļāvās sajūsmai, un šais svētkos divi godājami vīri — Valkas semināra direktors un „Dziesmu rotas“ autors Jānis Cimze un Dr. Aug. Bīlenšteins, vācietis, bet latviešu valodas un etnografijas pētnieks un Latviešu draugu biedrības priekšnieks — jutās sāpīgi apvainoti Kronvalda runu dēļ. Kad pirmās svētku dienas programma bija galā un aizmirsts arī mazs, Kronvalda likvidēts starpgadījums ceļā uz svētku vietu, vakarā bija goda mielasts Latviešu biedrībā. Veseli

plūdi runu. Starp tām viena — J. Cimzes. Jemot par pamatu tautas dziesmu „Rīga dimd“, sirmais vīrs ar veclatviešu ieskatiem par vienu no latviešu tautas pūra kalējiem nosauca vācu skolas. Runātāju katedrā kāpj Kronvalds. Viņš nevar vācu skolām tādu svaru piešķirt. Tās bijušas jau sen, bet dziesmu svētki kā tautas izglītības zīme notiek tikai tagad. Tautas gārs brīvos apstākļos veicis lielo darbu. Tam vienam nākas atzinība. Argūmenti grupējas veikli, sajūsma pieaug. Kad Kronvalds kāpj zemē, viņu pavada aplausu vētra, kuņā pilnīgi pazustu plaukšķinājumi pēc Cimzes runas. Te runāta skaidra valoda: vāciešiem jāsaprot, ka viņu kultūras nesēju loma izspēlēta. Cimze gan nebija neko jaunu gribējis. Savā nepateicīgajā postenī lūkodams tautai labu darīt, viņš bija mācījis veclatviešiem raksturīgo iztapīgo valodu. Sajūsminātie klausītāji to neaptvēra. Cimze jutās viens ar saviem ieskatiem. Kāds viņa bijušais audzēknis viņu pavadījis uz mājas vietu...

Pēc brīža cēlās Bilenšteins, savā runā izceldams nākamās dienas programmu — tautas dziesmas, ko viņš nosaucis par spirtām bērnu dziesmām. Kronvalds vēlreiz stājās runātāju tribīnē. „Kas vēl iedrošinās nosaukt mūsu tautas dziesmas par bērnu dziesmām?!“ viņš efektīgi nobeidz savu tautas dziesmu apoloģiju. Visi memuāristi apliecina, ka bijis pārpratums. Bilenšteins epitētu „bērnu“ domājis labā nozīmē, nevis ar nicinājumu. Bet ne Kronvaldam, ne citiem Bilenšteina klausītājiem laikam nestāvēja prātā Herdera vārdi, ko droši vien runātājs bija turējis priekš gara acīm. Herders, proti, bija bijis apmēram tādā pašā stāvoklī kā patlaban Kronvalds. Kritika bija pārmetusi vācu dzejai bērnišķību. Herders turpretī savu „Briefe zu Beförderung der Humanität“ astotā kopojumā (106. nodaļā) raksta: „Gnug von der Kritik. Sie äusserten den merkwürdigen Gedanken, daß die Poesie der Deutschen eine Kinderpoesie sei; ich hoffe, sie soll es bleiben... Dies ist Vernunft, reine Humanität, Einfalt, Treue und

Wahrheit . . ." un tālāk: „ . . . so wird unsre Regel feststehen, die im Mannichfaltigsten die wahreste Einfalt sucht und uns die Poesie seyn läß, was sie seyn soll, ein Spiegel der Natur und Sitten, Humanität im gefälligsten reinsten Gewande, Philosophie des Lebens. Dies war einst Orpheus und Apollo's Kunst.“ Tā ļaujās iztulkoties arī Bilenšteina paskaidrojums „Baltijas Vēstneša“ 1873. g. 34. n-rā. Ko viņš teicis par „bērnu garu“ un „bērnu sirdi“, to esot runājis tautas dziesmām par godu. Bilenšteina spilgti vācisko orientāciju tāpēc mums, zināms, nav iemesla noliegt.

Slavenais latv. t. dziesmu pazinējs Herders tā tad nebij vis mūsu atmodas laikā tik populārs, kā varētu likties, lasot viņam veltītus dzejoļus. Pēc Kronvalda runas atskanēja atkal skaļi aplausi. Bilenšteins gribēja doties projām. Valdemārs viņu vēl aizkavēja. Taču pēc tam Bilenšteins vairs necēlis kāju pār Rīgas Latviešu biedrības sliksni.

Kaut gan šais runās jau skaidri parādījās, ka latviešu dzīves veidotājiem vairs nav pa ceļam ne ar vāciešiem, kas latviešiem bieži vien aiz tīras filantropijas šo vai to par labu strādāja, nedz arī ar tiem latviešiem, kas bij gatavi tādus pakalpojumus ar pateicību sajemt, tomēr laiki vēl bija tādi, ka vajadzēja respektēt arī šās puses un aizvainotos vīrus nevarēja atstāt bez gandarījuma. Otrā dienā svētku programmas starpbrīdī bija iekārtota vispārīgā latviešu skolotāju konference, kam atļauju bija izgādājis Richards Tomsons, pazīstamais Rīgas Latviešu biedrības darbinieks. Par konferences vadoni ievēlēja Kronvaldu. Atklāšanaš runā Kronvalds, gribēdams nolīdzināt asumus, pieminēja arī Cīmzes un Bilenšteina nopelnus latviešu skolu un kultūras labā. „Baltijas Vēstnesī“ vēlāk Kronvalds sniedza plašākus paskaidrojumus (ar to sakarā arī Bilenšteina raksts). „Latviešu Avīzēm“ viņš nosūtīja vēstuli ar paskaidrojumu. Visas Vidzemes skolotāju sapulce Valkā 1873. g. jūlijā (nedēļu pēc Cēsu aprīņa skolotāju konferences 11. jūlijā) piespieda Kronvaldu pat oficiāli atvaino-

ties. Kad Kronvalds ieradies, sapulce bijusi to jau nolēmusi un vadonis Guleke to licis Kronvaldam priekšā. Kronvalda atvainošanās gan izklausījusies vairāk pēc paskaidrojuma, ka principiālu domu atšķirību nevarot turēt par apvainojumu, jo par personām neesot bijusi runa. —

Dziesmu svētku laikā Kronvalds iepazinās ar Brīvēmnieku, kas Kronvalda autoritāti latviešu valodas lietās bija jau agrāk atzinis un vēstulē ziņojis par savu sastādāmo krieviski-vāciski-latvisko vārdnīcu. Abi tautas darbinieki uz vietas kļuva sirsnīgi draugi. —

No citiem lielākajiem notikumiem Kronvalda mūža beidzamajā posmā atzīmējama viņa noorganizētā skolotāju konference 1874. g. 26. jūnijā (v. st.), kuŗai par vadoni atkal ievēlēja Kronvaldu.

* * *

Kronvaldam pārnākot uz Piebalgu, radās arī daži ne-labvēļi. Jau priekš viņa atnākšanas daži bija cīnījušies pret viņa kandidatūru, un viņa aizstāvjiem tikai ar lielām pūlēm bija izdevies viņu ievēlēt. Kad viņš sāka strādāt, tīri negaidot pienāca no skolu valdes uzaicinājums vai nu uzrādīt tautskolotāja diplomu, vai arī ierasties uz eksāmenu. Tur kaut kas slēpās. Eksāmenā Kronvaldam varēja kas samīsties, un tad viņš būtu atlaists, bet tautskolotāja diploma viņam nebija. Viņa atestāts par Paidagōģijas kursu absolvēšanu deva tiesību mācīt tikai augstākās skolās, ne tautskolās. Patiesībā tautskolotāja diploma nebija daudziem tā laika skolotājiem, kas tomēr bija apstiprināti. Bet prasīts tas tika taisni no Kronvalda. Šī prasība vēlāk tomēr netika nopietni uzturēta. Acīm redzot, prasītāji pārliecinājās, ka pret Kronvaldu iebildumi nevietā. Viņa dedzīgie jaunalvieša ieskati, kuŗu slava steidzās viņam pašam pa priekšu, bija radījuši attiecīgajās aprindās neuzticību pret viņu. Viņa dedzīgi veiktais darbs un viņa personība neuzticībai darīja galu. Iespaidīgākais starp Kronvalda pretiniekiem

bija mācītājs Guleke, Vidzemes skolu padomnieks. Tas bija ieradies pat skolā pie Kronvalda un novērojis viņa darbu klasē. Arī vecais „skolas tēvs“ Rātminders* skatījies uz Kronvaldu ar neuzticību visvairāk viņa rakstu dēļ, jo Rātminders neieredzējis tos, kas raksta avīzēs. Kad šie abi bija iepazinušies ar Kronvaldu tuvāk, viņu aizspriedumi zuda. Žēl, ka atzinība varēja parādīties tikai — pie Kronvalda kapa, jo 1875. g. 5. februāra rītā Kronvaldu atrada mirušu ar trieku. Pretiniekus viņš bija paguvus pārvērst par saviem cienītājiem. Kad 17. februārī (pēc j. st. 1. martā) Kronvaldu guldīja zemes klēpī, arī bijušie pretinieki teikuši atzinīgus vārdus; Guleke pierādījis, ka viņš Kronvaldu sapratis un sācis cienīt.

Pusmūžā aizsauktais darbinieks atstāja daudz aizsāktu darbu un uzmetumu. Tur bija mācības grāmatu plāni un fragmenti, daudz visādu piezīmju. Par viņa atstātajiem papīriem Kaudzītes Matīss gan izteicies negatīvi: tur neesot nekā gatava. Kronvalds nebija kabineta cilvēks, kas varētu pats savus projektus realizēt. Viņš bija tipisks organizātors un būtu varējis ar saviem plāniem nodarbināt veselu kadru darbinieku. Ar viņa nāvi palika nedarīts arī dažs darbs, ko Kronvalds pats būtu paguvus veikt.

Daudz lielāku un sajūtamāku robu tomēr radīja tas, ka pietrūka Kronvalda personības. Zīmīgi ir Rātmindera vārdi, ko viņš teicis Kronvalda klasei dienā pēc Kronvalda miršanas: „Es to ganu sitīšu, un tās avis izklīdīs.“ Bet Kaudzītes Matīss raksta, ka dzīves laikā Kronvalds bijis kā tuvs milzu spīdekļis, kas aizsedzis latviešu acīm vai visu debesu plātību. Pēc viņa nāves viņa vieta paliekot tukša, jo viņš esot visgrūtāk atlīdzināms.**

Tautas atmodas darbiniekiem pietrūka ierosinātāja, tautas kustībai vadoņa, kuŗa vietā neviens tūlīt nevarēja stāties.

Kr. Ancītis.

* ko nepelnīti izceļ par lielu tautas atmodas darbinieku.

** Atmiņas I 303. un 303. lpp.

Skolotājs.

Svarīgākie avoti un literatūra:

Avoti: Kopoti raksti A. Gobas sakārtojumā [Valtera un Rapas apgādā I. sējums 1937. g., II. 1936.; I. sējumā 3. nodaļas raksti, kā arī raksti: Izbraukums pa tēvuzemi 227. lpp.; Cienītam amata biedram Tauriņam 613.; Kā vecākiem un skolotājiem lasāmi gabali bērniem izskaidrojami 628.; II. sējumā raksti: Tēvuzemes mīlestība; Tautiskie centieni — sevišķi 2. nodaļa par latviešu valodu skolās —; Dzimtenes mācība; Kāds vārds par mūsu tautas skolām; no II. s. ievietojām Kr. vēstulēm, kās A. Gobas savākumā izdotas arī atsevišķi 1934. g., 1., 3., 4., 8., 12., 18., 21., 31., 38., 42., 45., 46., 47., 50., 52., 54., 56., 57., 58., 72., 93., 102., 104., 105., 107., 111., 112., 114., 122.; par šim tematam nozīmīgajiem Kronvalda rokrakstiem ziņas dod K. Egle Izglītības ministrijas mēnešrakstā 1934. g. 5/6. nr. 436.—439. lpp.]; atmiņas: P. Vītolīņa Izgl. min. mēnešrakstā 1932. g. 7/8. nr. 34.—45. lpp., 9/10. 137.—146., 11/12. 243.—256. [Raksta nolūks, kā redzams pēc 34. lpp., atspēkot domas, ka Kronvalds „bijis gan izcils latviešu patriots, bet nekāds sevišķi ievērojams audzinātājs“. Raksts savu nolūku sasniedz, kauču pilnīgam problēmas apgaismojumam vajag vairāk materiālu]; P. Siliņa Baltijas Vēstneša divdesmitpiecu gadu jubilejai par piemiņu 1893. g. izdotajā grāmatā P[uriņu] Kl[āva] rakstā par Kronvaldu 35.—37. lpp.; Kaudzītes Matīsa Izgl. min. mēnešrakstā 1920. g. 2. nr. 120.—130. lpp. [arī Atmiņu I. sējumā 303.—324. lpp.].

Literatūra: 1) T. Zeiferts Latv. rakstniecības vēsturē II. sējumā [1930. g. izd.] 139.—142. lpp. [izce] Kronvaldu kā mācības līdzekļu gādnieku, dzimtenes mācības interesentu un skolotāju biedrotāju; nenoteikti Z. izsakās 141. lpp.: „Viņš turējās pie pārliecības, ka nacionālisms ir paidagōģiska prasība“; īstie Kronvalda uzskati, ka arī paidagōģijai jākalpo nacionālajai lietai, kam sekmes nodrošina mācīšana tēvu valodā un audzināšana nacionālā garā]; 2) Līgotņū Jēkabs grāmatā Kronvalda Atis [izdota

1924. g. kā 5. nr. virknē Ievērojami vīri dzīvē un darbā] 3. nodaļā „Skolotājs“ 56.—64. lpp. [labs vielas sakārtojums]; 3) A. G o b a apcerējumā „Kronvalda dzīve un darbs“ Kop. rakstu I. sējumā XVIII. nod. „Latviskās skolas meklētājs“ 145.—151. lpp. [labi izceļ jo zīmīgas Kronvalda domas]; 4) K. K ā r k l i ņ š grāmatā Kronvalda Atis [5. nr. virknē Latvju izcilie darbinieki] II. nodaļā „Nacionāla skola“ 140.—150. lpp. un III. „Skolotājs 151.—167. [bagāti izmantota atmiņu viela]; 5) A. D a u g e rakstu krājuma Tautas audzināšana I. sējumā [1923. g.] rakstā Kronvalda Atis 39.—49. lpp.

1. Kronvaldam mūžs pagājis lielu tiesu kā skolotājam; 1873. g. tas būtu varējis svētīt 25 g. amata svētkus.¹ Taču Kronvalds pratis savu amata pildīšanu padarīt daudz nozīmīgāku nekā parasts. Tas, vienkārt, tālab, ka Kr. laikā vēl ne sevišķi plaši sazarojusies latviešu kultūrālā nodarbība, bet, otrkārt, arī tālab, ka Kronvalds savu amatu padarījis par sirds lietu jo varenai personībai. Ne velti Auseklis savā veltījumdzejolī Kronvaldam kā latviešu Ciceronam² izceļ ne tik „tautības laiviņas“ airētāja dedzīgumu, bet arī jo sevišķi aizgājēja spēcīgo garu. Tieši šis gara spēcīgums ir tas, kas paceļ Kronvaldu pāri daudziem laika biedriem arī skolu lietās gan skaidrā to izpratnē, gan jo dedzīgā kalpošanā, gan pravietiskā gaišredzībā. Kā plētin izplēšas viņa darbība arī te ar to, ka tas saviem centieniem aizrauj arī citus, sabango to dvēseles augstu ideālu labā; tieši šai ziņā vietā K. Kundziņa vārdi, ka Kronvaldam bijusi caur caurim dzejnieka daba.³

Ne visur Kronvalds ir pirmais vai vienīgais darbinieks. Taču kāda svara viņa darbība!

Kronvaldu var sevišķi izcelt kā skolotāju konferenču organizētāju un vadītāju, sākot ar Durbes „konferencelēm“,

¹ Pēc K. Kundziņa grāmatas Kronvalda Attis [1905. g.] 228. lpp.; skaitļi gan runā it kā pret šo aplēsi.

² Pēc cenzūras nosvītātajām rindām.

³ Kronvalda Attis 71. lpp.

beidzot ar lielajām vispārīgajām skolotāju sanāksmēm Rīgā 1873. un 1874. g.; šīs līdz ar Kronvalda nāvi arī izbeidzās. Kaudzītes Matīss norāda, ka liela nozīme bijusi Kronvalda līdzdalībai Cēsu apriņķa skolotāju sanāksmēs 1873. g. Jaunpiebalgā un 1874. g. Vecpiebalgā.⁴ Sajūsmā savu amata biedru vidū dedzīgiem aicinājumiem un lietpratīgiem ierosinājumiem Kronvalds darbojies arī vispārīgajās Vidzemes skolotāju sanāksmēs, tā Turaidā 1869. un 1870. g. Kā organizētājs un vadītājs Kr. sevišķi izceļas vispārīgajās skolotāju sanāksmēs Rīgā, kur tas varēja lietā likt savus Berlīnes laika vērojumus vācu reichstāgā ar tā slavenajiem runātājiem Gneistu, Virchovu u. c.; K. Kundziņš tieši kā pretstatu Kronvalda aizrāvīgajām runām 1. dziesmu svētku goda mielastā izceļ tā apdomīgumu un vadoņa stingrumu skolotāju sapulcē⁵; zīmīga šai ziņā kāda vieta 1873. g. konferences atreferējumā: Kronvalds kā sapulces vadonis pārtrauc pārrunas ar atgādinājumu nenovirzīties no temata, pēc kam sanāksme var nokļūt līdz pārrunu atrisinājumam.⁶ Taču vispār skolotāju konferences ir laikmetiska parādība; tās bija un tika koptas ir bez Kronvalda ierosmes un vadības. Vidzemes skolotāju biedrošanās ierosinātājs ir jau J. Cimze 1843. g.: Valmieras skolotāju semināra 1. kursa atlaidībās tas izteicies par skolotāju sapulču un biedrības dibināšanu; kursa beidzējiem 1846. g. bijis rakstdarba temats vācu valodā „Par latviešu skolotāju sapulcēm un paidagōgisku lasīšanas biedrību“.⁷ Tā 1. Vidzemes skolotāju sapulce varējusi notikt Turaidā jau 1848. g.; un Kronvalda laika biedrs T. Gailītis-Gaidulis šo nosauc par skolotāju sanāksmju mā-

⁴ Rakstā Par nacionālās sajūtības gara ieviešanu Cēsu apriņķa laukskolotāju sapulcēs: Tautas audzināšana I, 19. lpp.

⁵ Kronvalda Attis 225. lpp.

⁶ Baltijas Vēstneša 1873. g. 27. nr.

⁷ Cimzes 100. dzimundienas piemiņai izdotajā grāmatā Jānis Cimze [1914. g.] 136. lpp.

ti.⁸ Un tomēr: ja ne melnajā konferenču darbā — skaidrā problēmu izpratnē, iztīrīšanā un težu izvīrīšanā, tad aizrāvībā un konferenču pakļaušanā plašākiem nolūkiem Kronvalds stipri pārspēj laika biedrus; Kronvaldam skolotāju sanāksmes nekalpoja tik skolai, bet visas tautas lietai, jo pēc tā domām skolai bija audzināt ne vienkārši jaunu audzi, bet audzināt to tautisko centienu sekmēšanas garā.

Kronvalds interesējās arī par skolu lietām veltīta laikraksta izdošanu. Tā jau 1864. g. tas raksta vēstuli Vidzemes skolotāju konferencei: „Bet nevaru ciest, iekam neesmu Jums licis priekšā šo lūgšanu: Nospriediet pēc Jāņiem laist gaismā „Skolotāju avīzes“ latviskā valodā!”⁹ Taču laikraksta vajadzību atzina arī citi: 2. vispārīgajā skolotāju konferencē par to referēja Kaudzītes Matīss; bet jau 1867. g. laikraksta izdošanu bija izlēmusi Latviešu literārā biedrība; biedrība ar A. Bīlenšteina svaiņa prof. Štrimpela starpniecību griezās tieši pie Kronvalda ar redaktora vietas piedāvājumu; izdošana izjuka, Kronvaldam atsakoties rediģēt laikrakstu, kam pēc biedrības projekta būtu divi daļas: latviešu un vācu valodā. Laikraksta ideju pirmais reālizēja Auseklis ar savu *Paidagōģisko gada grāmatu* 1876. g.

Kronvalds aicināja sevišķu vērību skolās piegriezt tautas dzejai: „It īpaši arī labai skolai par to jāgādā, ka skolēni dabūtu dziļāk atzīt, kādas gara mantas no mūsu senčiem tautas valodā uzglabājušās“ [Kopoti raksti II, 206]. Par tautas dzejas *paidagōģisko* vērtību tas izsaucas: „Ai tēvi, ai mātes, kādēļ ļaujāt saviem bērniem bez mūsu jaukā, brangām dziesmām uzaugt? Vai jūs gan esat apdomājuši, ka šī svētā manta nav priekš mūsu tautas ne ar ko atlīdzināma?“ [I, 230]. Līdzīgi Auseklim, kas savā *Diev-ozolu trijotnā* novaicā tautai: Vai mākat ar vēl stāvēt Zem svētiem ozoliem, Un tēvu garā noklist Uz debess dzīvok-

⁸ Balt. Vēstn. 1872. g. 26. nr.

⁹ 4. vēstule Kop. rakstos.

liem?! arī Kronvalds, aiz tautas dziesmām saskatīdams latviešu nacionālo garu, jautā: „Vai ir mums, tagadējiem bērnu bērniem, arī vēl tas tikums, tas gars, kuŗš mūsu sentēvu sensenos laikos šīs jaukās dziesmas sacerēja?“ [I, 233]. Par tautas dziesmām tas runā arī skolotāju konferencē Turaidā 1870. g., atgādinādams labās un derīgās kopt skolās, kā arī lūgdams dziesmas krāt. Taču arī te Kr. nav vienīgais; to pašu prasa, piem., Auseklis, kam pat īpašs apcerējums par tautas dziesmām tautskolās. Un tomēr, varbūt ir Auseklis neaizsniedz Kronvaldu t. dzejas izpratnē; Turaidas konferences priekšvakarā 1870. g. Gaujas ielejā pieredzēto pērkona uznākšanu savā korespondencē Kronvalds atreferē ar Pērkona runu, kas noslēdzas: „Vai nezini, ka es no pilieņiem jūras sakrājis, ka es no sīkiem graudiem izaudzinu milzīgus mežus, ka es ikkatru tautu ceļu godā un slavā, kuŗa piekopj un cienī savu Dieva dotu tikumu? Latvieti, ... kopi un cienī savu sentēvu garīgās mantas, tad mans vaigs izstaros atkal svētību, laimi un slavu pār Baltās jūras krastiem!“ [I, 236].

Jo dzīvi Kronvalds interesējās par mācības līdzekļiem, visnotaļ mācības grāmatu veidā. Tā savā priekšlasījumā vispārīgajā skolotāju konferencē 1873. g. tas 1. tezē atzīst, ka skolas literatūras trūkums kavē skolu attīstību.¹⁰ Kronvalds pats bija paredzējis savā darbībā sastrādāt lielāku virkni mācības grāmatu, sevišķi vēsturē, fizikā, botanikā, ģeometrijā, latīņu un latviešu gramatikā. Īsā mūža un daudzo uzdevumu dēļ no nodomiem palika pāri vai nu tikai nodomi vai arī vairāk vai mazāk gatavi uzmetumi. Tik vēl Durbes laikā bija sastrādāta vācu valodas mācība: *Mazā vācieša* pirmais solis 1863. g.; grāmata otrreiz, stipri pārstrādāta iznāca 1865. g. ar titulu: *Mazā vācieša pirmā daļa*. Tā no Kronvalda nodomiem veicināt augstāku

¹⁰ Pēc atreferējuma Balt. Vēstn. 1873. g. 27. nr.

izglītību un sagatavot vajadzīgo literātūru paredzamo un paša Kronvalda kaļojamo augstāko latviešu skolu darbam vairāk pasākumu atlēcis vienīgi fizikai un vēsturei. Ap fizikas grāmatu Kr. bija sācis strādāt kopā ar J. Dīriķi Tērbatā 1867. g.; no tās uzglabājušies rokraksti. Sevišķu interesi Kr. veltīja arī vēsturei, kā grieķiem un romiešiem veltītās nodaļas jo bieži bija iedvesmes avots pašam Kronvaldam; par to liecina ne tikai atsaukšanās jo daudzās vietās uz grieķu un romiešu garu un vēsturi, bet arī paša Kronvalda apgādātajā Sētas, dabas, pasaules 4. burtnīcā [1873. g.] iespiestais apcerējums par Solonu. Vēsture bija Kronvalda priekšmets. Tērbatas paidagōģijas kursus tas bija beidzis ar eksāmenu aprīņskolu skolotāja tiesībām vēstures priekšmetos.¹¹ Arī atstājot Tērbatas skolotāju semināru, izlaiduma aktā 1873. g. 16. jūnijā Kr. bija kā vēstures skolotājs uzstājies ar akadēmisko runu savā priekšmetā.¹² Vecpiebalgā ap vēsturi Kronvalds strādāja kopā ar Kaudzītes Reini, taču neko lielāku nepaveica. Interesi par mācības līdzekļiem Kronvalds izrādīja arī rūpēs par šādu līdzekļu, vismaz grāmatu, izstādi; Kronvalda ierosmē tāda sarīkota 2. vispārīgās skolotāju konferences laikā 1874. g. Izstādes ideja gan arī nav tikai Kronvaldam; tā H. Guleke, tikko stājies Vidzemes skolu padomnieka amatā, 1872. g. izziņo savu skolas izstādes nodomu, paredzot izstādei jo plašu programmu un saistot to ar lauksaimniecības izstādi.¹³ Ievērojama tomēr katrā ziņā Kronvalda neatlaidība, pilnīga sava

¹¹ Pēc H. Lange, Das erste Dorpatsche Lehrer-Seminar... von seiner Gründung 1828 bis zu seiner Schliessung 1889 [1890. g.] 188. lpp.

¹² Balt. Vēstn. 1873. g. 26. nr.; atvadoties Kr. pateicies semināram par tā stingro garu, no kā varējies mācīties; Kronvaldam par tā uzcītību, neraugoties uz mazo atalgojumu un slimīgumu, pateicies semināra inspektors Māass; Ā. E. Māass — Prūsijas vācietis, Karalauču skolotāju semināra audzēknis — par Tērbatas semināra inspektoru [vaidītāju] bijis no 1867. g. līdz semināra slēgšanai 1889. g.

¹³ Balt. Vēstn. 1872. g. 29. nr.

laika priekšējo centienu izpratne un sekošana tiem, ar savu personību izkarojot tais vadītāja vietu. Izdodas viņam arī ieraut pilnīgi jaunus ceļus; tā Cēsu apr. skolotāju sanāksmē Vecpiebalgā 1874. g. tas ierosina izraudzīt skolotāju centrālkomiteju mācības līdzekļu apgādāšanai, komitejai jāgādā no labākajām iekš- un ārzemju skolu līdzekļu pārdotavām krietnākie un lētākie līdzekļi.¹⁴ Īsts skolotāju kooperācijas celmlauzis! Vēl Durbē tas bija nodomājis apgādāt latviešu atlantus, par ko rakstīja kādai Hamburgas firmai, nosūtīdams jau gatavu ģeografijas atlanta plānu.

Kronvalds ievērojams arī kā krietns klases darbinieks, teicams savu priekšmetu pārzinātājs un metodes kopējs, par ko liecina ir atstātā literatūra, ir darba biedru un skolnieku atmiņas. Par klases darba sekmēm īpaši liecina skolnieku atmiņas: P. Siliņa un jo sevišķi P. Vītoliņa. Tā Kronvalds, pēc P. Vītoliņa liecinājuma, panācis kārtību disciplīnas ziņā nolaistajā Vecpiebalgas draudzes skolā; par disciplīnas izpratni liecināja referāts par rīcību jeb disciplīnu 2. vispārīgajā skolotāju konferencē 1874. g., pēc kuŗa kārtību tas uzlūko par visa skolas darba pamatu, bet jāpanāk tā mazāk ar liekiem sodiem, īstais kārtības radītājs skolotājs ar savu personību.¹⁵ Par metodiska darba vajadzību izsakās Kr. jau 1865. g., tikko nonācis Tērbatas skolotāju vidū.¹⁶ Metodiska darba izpratni rāda Dzimtenes mācība, ko labvēlīgi novērtējis ar saviem 1867. g. 7. martā parakstītajiem priekšvārdiem prof. Štrimpels; izmantodams bagātu literatūru, Kr. lietišķi novelk priekšmeta robežas, rāda tā uzdevumus un mācīšanas un nodarbošanās veidus.¹⁷

¹⁴ Pēc Balt. Vēstn. 1874. g. 33. nr.

¹⁵ Balt. Vēstn. 1874. g. 31. nr.

¹⁶ 8. vēstulē tas atstāsta līgavai pieredzējumus skolotāju vakarā; debatēs runājis, kaut „bārda gan drebējusi“, izteicis domas, ka, ortografiju mācot, vajadzīga metode.

¹⁷ Oriģināla nosaukums: Der Unterricht in der Heimathskunde. Kop. rakstos iespiestajā Bebru Juŗa tulkojumā atmesti literatūras norādījumi.

Sevišķi Kr. izceļ skolotāja lielo uzdevumu novest skolniekus līdz pašdarbībai, ar zīmīgu piemēru rādot, kas ir īstā pašdarbība un cik liela loma tai cilvēka gara tapšanā un tālākajās radītājtieksmju izpausmēs [sk. Kop. r. II, 167 u. t.]. Pašdarbību panākt centies Kr. arī savās stundās, strādājot gan ar tā sauc. heuristisko metodi, gan lekcijveidā; un ne bez panākumiem, ko apliecina ne tikai skolnieku atmiņas, bet arī Tērbatas skolotāju semināra darba biedrs H. Lange: semināra audzēkņus pratis uzskubināt spirtākiem, dziļākiem centieniem.¹⁸ Kādreiz plaši izplatītās lasāmās grāmatas „Skolas maize“ sakārtotājs Gaujienas mācītājs L. Hērvāgens Kronvaldu nosauc par pedagogijas meistarū;¹⁹ Hērvāgena lūgumā arī Kr. dažus rakstus nodod „Skolas maizei“. Kā metodikas autoritāti Kronvaldu rāda arī tas, ka pēc fizikas paraugstundas Cēsu apriņķa skolotāju sanāksmē 1874. g. tas ieguvis tādu H. Gulekes ievēribu, kas vispār nekāds Kronvalda draugs nav bijis, ka skolu padomnieka ierosinājumā noturējis tā paša gada jūlija beigās skolotāju kursus metodes mācībā. Bet labi pārzinādams mācāmos priekšmetus, stingri un metodiski strādādams tiešo skolas darbu, Kronvalds nevar tomēr pārspēt tos, kam var būt līdzīgi nopelni un kas nav tādu nopelnu dēļ varējuši izcelties lielajā skolas darbinieku pulkā; Kronvalds pārspēj tos ar to, ka tas ne tikai skolu, bet vispār izglītības un gara darbinieks; skolas darbs nav tam pašmērķis, bet skaists tautas audzināšanas un subjektīvo gara vērtību radīšanas līdzeklis. Varbūt tā būtu jāsaprot prof. J. Kauliņa spriedums, ka latviešu skolas ceļa pašķīrēju rindā otru vietu aiz J. Cimzes ieņem Kronvalds, bet „nevis kā pedagogs, bet kā psihologs, kā tautas gara modinātājs un dzimtbūšanas aizspriedumu

¹⁸ Das erste ... Seminar 189. lpp.: zu frischem, eindringendem Streben anzuspornen verstand.

¹⁹ K. Kundziņa Krovalda Attis 205. lpp.

ārdītājs viņš paliks mūžīgi tautas piemiņā.²⁰ Kā skolu dzīves autoritāte, kas ar savu personību, ideāliem un ideālismu, vētrainu atdošanos pienākumu pildīšanai dziļi ietekmējis sava laika sabiedrību, Kronvalds nosaucams, pēc prof. A. Dauges vārdiem, par vislielāko tautas audzinātāju, lielāko latviešu pedagogu.²¹ Kronvaldam gan ir vispār diezgan ierobežots darbības laiks, Tērbatas seminārā tas arī nevarēja pilnīgāk realizēt savus nodomus skolas darbā — tiem bija vajadzīgs kārotais latviešu seminārs, taču jūtams būs viņa darbs arī viņa tiešajos audzēkņos. Varbūt tik lielāku talantu trūkums to vidū nav ļāvis spilgtāki izpausties Kronvalda ietekmei. Piemēri ir: tā P. Siliņš savā rakstā „Par audzināšanu un viņas nolūkiem“ norāda, ka latviešu skolās piekritī iepazīties ar tēvijas sadzīvi, politisko garu un dabas bagātībām, bet latviešu sadzīves gars vērojams valodā, tautas dzējā u. t. l.²² Tas atgādina Kronvaldu. Latviešu skolnieku Kronvaldam ir pieticis; ir Tērbatas semināra Kronvalda laikā beigušo un iestājušos audzēkņu vidū ir diezgan liels pulks no latviešu novadiem un saimnieku kārtas, par kuņu ģimeņu latviskumu nav lielu šaubu; tā var minēt: V. D. Balodi [prof. Fr. Baloža tēvs], P. Graumani, Fr. Doni, H. Rozenvaldu, R. Kaugertu, J. Vildavu, A. Jaunkalniņu, J. Tomani, P. Siliņu, J. Treimani, D. Kūzuli, J. Ābeli, K. Laugi, J. Dīriķi, A. Gaŗo, M. Maizīti u. c.²³ Katrā ziņā Kronvaldam ir sekotāji un atbalstītāji arī laika biedros, visnotaļ amata biedros, tā T. Gailītis, J. Pilsātnieks, Auseklis u. c. Ne velti pēc 1873. g. dziesmu svētku goda mielasta runām Baltijas Vēstnesis iespieda sludinājumu: „Augsta laime! Sirdīgajam kaŗotājam Kronvalda Atim, no vairāk pa-

²⁰ Rakstu krājumā *Latvieši II*, 292. lpp.

²¹ *Tautas audzināšana I*, 46.

²² *Balt. Vēstn.* 1874. g. 21. nr.

²³ Pēc *Das erste... Seminar* skolnieku saraksta no 186. līdz 271. nr.

teicīgiem kurzemniekiem.²⁴ Ļaudis nojauta, kāds liels tautas vīrs darbojas to vidū, kauču ne katreiz izprata tā darbību. Bija gan jasaduņas arī ar remdenajiem, vienaldzīgajiem, kūtrajiem un jo sevišķi bailīgajiem. Raksturīgas šai ziņā 1. visp. skolotāju konferences pārrunas par jaunās ortografijas problēmu: Mēkons liek priekšā vienādot burtu nosaukumus — ef, el, em vietā fe, le, me; Daugulis jautā, kā rakstīt jaunajā rakstībā sch; Dauge [prof. A. Duges tēvs] domā, ka bez h grūti iztikt kā bez svārkjiem; Šķerbergs ziņo, ka skolotāji nesaprot zinātnisko A. Bīlenšteina gramatiku.²⁵ Tādos apstākļos vajag lielas piespiešanās un nešaubīgas ticības, lai nezaudētu optimisma un aktivitātes garu, kā papildnam Kronvaldam.

2. Ar visu to Kronvalds ir viens no pirmajiem sava laika skolu darbiniekiem un skolotājiem; un tas būtu par maz no Kronvalda. Par maz no Kronvalda arī tai apstākli, ka tas sevišķi izceļ skolu nozīmi, gleznaini tās pielīdzinādams gaismas pilīm, bet skolotāja amatu cildinādams par augstu, svētu tautas izglītības amatu; tā domas šai lietā, kā vēsturnieka domas, gan dziļākas nekā daudzu jo daudzu laika biedru; ievērojama te vieta rakstā: „Cienītam amata biedram Tauriņam“: „Tā sēkla, ko mēs sējam, dīgst tikai pēc ilgiem gadiem: bērnu bērniem tur nākas plaušana, kur mums krītas sēšana. Skolotāja darbs māca savam strādātājam pazemību un pacietību! Bet... vēsture mums māca, cik ļoti svarīgs, spēcīgs un sekmīgs ļaužu mācītāju un skolotāju darbs savā laikā izrādās.“ [Kop. r. I, 615.] Vispār uzskati par skolas darba vērtīgumu un skolotāja amata cienīgumu gan nav sveši arī citiem un jau agrāk, sevišķi J. Cimzem. Arī uzskatos par tautskolu uzdevumiem Kronvalds salīdzināms ar Cimzi. Cimze Vidzemes skolotāju semināra plāna 2. paragrafā taut-

²⁴ Balt. Vēstn. 1873. g., 27. nr.

²⁵ Balt. Vēstn. 1873. g. 27. nr.

„1650. gadā virskonsistorija izlaida pavēli, ka katrai baznīcai pieņemams ķesters, kas var turēt skolu un mācīt katķismu. 18 gadu vēlāk (1668) iznāca rīkojums, lai ķesters ietu apkārt pa mājām un mācītu pieaugušos, kas ir Dievs, Dieva vārds, svēta trīsvienība, mūžīga dzīvošana, nāve un elle.“²⁷ Tādi ir skolu sākumi. Arī Vidzemes skolu tēva E. Glika projekti rāda, ka skolu uzdevums stāties pret baznīcas postu; ar nevācu ticību esot jo bēdīgi, apstākļi drīzāk apraudami nekā aprakstāmi.²⁸ Apmēram 150 gadu laikā augstākais skolu mērķis bija palicis tas pats. Cimze semināra projekta 8. paragrafā par izglītības virzienu izsakās, ka mācībai nav jākavējas „visu cilvēku aptvert un viņa skatu aizvīrīt uz Dievu. Tā tad mācībai lai ir pienācīgais dziļums, viņa lai ir vispusīga, audzinoša, kristīgi-religiska; viņa lai neizglīto gudrus, apķērīgus, bet dievbijīgus, saprātīgus, kristīgus skolotājus, kuŗu augstākais uzdevums ir un paliek, darboties priekš Dieva valstības virs zemes.“²⁹ Kronvalda sadursme ar Cimzi 1. dziesmu svētkos 1873. g. ir, tiešām, būtiski divi laikmetu saduršanās; ir pēc Kronvalda nāves veco laiku darbiniekiem bija ko cīnīties ar aizgājēja skolotājos pausto garu. It kā uz Kronvaldu tēmējot, mērēno latviešu pārstāvis Cesvaines mācītājs R. Auniņš Cēsu apr. skolotāju konferencē 1880. g. izsakās „mūsu gala mērķis ir kristīga izglītība“, „tādēļ mēs sakām: ar to vēl nepietiek, ka mēs uz savu skolas karogu tos vārdus rakstām: „tautība un tēvija!“ Pie šiem vārdiem mums vēl jāliek klāt tie vārdi: „ticība un dievbijība“.³⁰ Kronvalda skola izglīto latviešus par latviešiem, ticības mācība un reliģiskā

²⁷ Prof. J. Kauliņš *Latviešos II*, 286. lpp.

²⁸ sk. G. Hillnera grāmatā *Ernsts Glūcks* [1918. g.] 32. lpp.

²⁹ Jānis Cimze 123. lpp.

³⁰ Cēsu apriņķa evaņģēlisko laukskolotāju IX. gada sapulces protokols [1881. g.] 11. un 12. lpp.; Kronvalds ir sarakstījis ar Auniņu, sk. A. Gobas savākumā 47. un 97. vēstulī [bet ne 49. kā rādītājā!]

audzināšana ir tikai viens no daudzajiem līdzekļiem šai tautiskajā audzināšanā. Uz šo skolu Kronvaldu vada jaunā laikmeta izpratne: kas ir XIX. g. s. otras puses „vēsturīgi dotā sabiedrība“, kādi uzdevumi izaug no šīs izpratnes cilvēkam, kas negrib glēvi ļauties straumei? Vērojumi Kronvaldam liecina liela laikmeta iestāšanos, kas sagādā arī lielus, vēl nebijušus uzdevumus: „Tagadējā pasaulē es vajājām acīm redzu agrāko uzskatu sairšanas procesu un politisko, sociālo un kultūras apstākļu balstu lielas katastrofas, kas viena otrai seko arvienu jo straujāk. Eiropai, šai mūsu vecajai šīs zemes mājai, jāpārdzīvo tagad tāds pat pārveidošanās process, kā, piemēram, sešpadsmitā gadu simtenī, tikai plašākā apjomā, dziļākos vilcienos. Šo kustību viņi, protams, sniedzas arī līdz mūsu dzimtenes krastam.“ [Kop. r. II, 25.] Zemes pārjem jauno laiku nacionālās kustības: jaunvāciem, jaunkrieviem, jaunitaliešiem blakus darbojas jaunlatvieši; panslavismam, paņģermānismam blakus nostājas paša Kronvalda panbaltisms, Liellatvija. Ar lepnumu Kronvalds Tautisko centienu I. daļas beigās norāda, ka tautiskie centieni nav latviešos vien [sk. II, 74]. Jaunais laiks prasa jaunu skolu, jaunu izglītības virzienu: „Ļaužu apgaismošana un izdailēšana pēc tagadējo laiku vajadzībām ir valsts svarīgākais pamats un ļaužu labklāšanās avots.“ [I, 398.] Tāpat: „Latviešu skolām vajag tādām būt, ka latviešu tauta caur viņām patiesi kļūst pie apgaismošanas pēc tagadējo laiku vajadzībām“ [turpat]. Latviešiem, izpildot sava laika un savu vajadzību prasības, vajadzīga tautiska izglītība: „Tautiskai skolai... jāliek un jānostiprina tie pamati, kas latvietim neaptumšo viņa stāvokli pret savu tautu, valsti un citām tautām,“ pie kam skolai nav šauri atsevišķa audzēkņa pašlabuma mērķi; ar izglītību aug tautas spēki, nacionālā vara. Skolas mērķis ir, „ka skolā iegūtās zināšanas un spējas izlietotu ne tik vien mācītā tautas locekļa, bet visas tautas labā, paceļot tās garīgo, tikumīgo un materiālo labklā-

jību" [II, 40]. Bez tam kāds svarīgs apstāklis: nacionālā kustība prasa nacionālu skolu, bet šī, savukārt, drošina un veicina pašu kustību, jo „mācītākie locekļi var uzņemties tēvu valodas un tautības apzinīgu pārstāvību, kamēr nemācītu vai pusemācītu, īpaši pārejas laikos, vieglāk var pavecināt uz šo dārgo mantu necienīšanu vai pat nonievāšanu" [II, 33]. Kronvalds skolu, tā tad, uzlūko par nacionālās cīņas ieroci; bet skolas jēgumā ieliekot vispār izglītības un gara nodarbības saturu, kā to Kr. arī dara, kļūst arī saredzama Kronvalda lielā loma latviešu nacionālajā kustībā; tai viņš droši nostājas blakus Kr. Valdemāra grandiozajai figūrai. Valdemāram vairāk piekrita materiālās un politiskās latviešu dzīves vadība, Kronvaldam vairāk gara dzīves plašākajā jēgumā. Bet nei Valdemārs, nei J. Alunāns nevar mēroties ar Kronvaldu tiešās ietekmes ziņā tautā; tie nekad nav pieredzējuši tādu gaviļu, kādas pieredzējis Kronvalds, piem., 1. dziesmu svētkos: Valdemārs darbojās ārpus Latvijas, bet Alunāns vairāk turams par rakstāmistabas darbinieku. Kronvalda nacionālās skolas uzdevumi ir skaidri: audzināt latviešus, sagatavojot tos nacionālajām cīņām. Vēstulē darba biedram T. Gailītim tas raksta: „Savu darbu nešaubīgi strādādami spējam turpretim sagatavot jo stiprākus un spēcīgākus cīnītājus priekš savas tautas" [III. vēstulē].

Laikmeta uzdevumu un pienākumu apziņa nav viss, tā var palikt tikai neauglīga prātuļošana, panīkt, kaujoties ar dienišķās dzīves rēgu. Kronvalds, dziļi pārliecināts par pareizu laikmeta izpratni, droši stājas darbā kā īsts aktivitātes ģenijs. „Tautības ceļš“, raksta Kr. iepriekš min. vēstulē, „uz kuŗa patlaban tauta atspirdama savas acis virzina, ir taisnīgs un pareizs, lai gan ērkšķains. Aizkārtņēm, kas ceļā stājas, jāsalūzt un jāsadrup it visām, — bet pamazām. Tāds ir vēstures skaidri paredzams lēmums.“ Tad nekas nevar kavēt: nedz šķēršļi, nedz darba lielums. Rak-

sturīga šai ziņā vieta iepr. vēstulē. „Jūs saucaties par „vāju un vārīgu riku tautības tīrumā.“ Jā, mīļo Gailīt, savus spēkus ar mūsu darba milzību mērojot, varēsīm gan ikkats to pašu par sevi liecināt.“ Apziņā, ka vēstures skriemeli nevar apturēt, bet klāt pats dienas laiks, kad nevar rokas turēt klēpī, Kronvalds izsaucas: „Es cīnos tautības garā“ [89. vēstulē]. Nevienu brīdi tas nešaubās, kas jādara un kur jānostājas: „es nekavējos stāties ienaidnieka priekšā. Nesatricināmi uzticīgs, ielas trokšņu nemaldināts, es stāvu zem brīvās, izglītības alkstošās un izglītības spējīgās latviešu tautas karoga“ [II, 134]. Tautas labā arī skolotājam jābūt gatavam „līdz ar savu tautu celties, stāvēt un cīnīties līdz pēdējam asins pilienam!“ [I, 401]. Skolotājiem jāsaņem uzticētie tautas dīgli „ar mīlestību uz savu tautu, ar pārliecināšanos, ka skolotājiem šo dīglu izaudzināšanas dēļ jācīnās un jācieš, jākaņo un — jāuzvar“ [turpat]. Strādāsīm! skan neatlaidīgs Kronvalda sauciens vēstulēs, rakstos, runās. Vīrišķi jāstrādā [I, 249]. Modies, celies, strādā! uzsauc skolotāju kārtai Kr. vēstulē Tauriņam [I, 614]. Kronvalds izjūt verdzības lāstu, ka latvieši „uz diženu darbu izvešanu — kūtri, vāji nespējnieki;“ Kronvaldam tad acu priekšā brīvo senču hēroisms: pati māte apjož dēlam zobenu, un: Labāk mani kaņā kāva, Ne celiņa maliņā: Māsiņai liela slava — Kaņā kauts bāleliņš [I, 321]. Sevišķi svarīgi uzdevumi izglītotajiem tautas locekļiem. Kā skolotājs Kronvalds tos saskata ne tik daudz objektīvo vērtību radīšanā, kā tautas izglītības darbā. Izglītībā savāktajam un kultūrālajā nodarbībā iegūtajam civilizācijas materiālam jākjūst par tautas īpašumu. Izglītotajiem jāpiedalās tautas civilizēšanā, tos aicina redaktoru, tulkotāju, rakstnieku darbs [II, 45, arī 76. u. n.]. Saskanīgi ar slavētajiem Valdemāra vārdiem „Ak sniedzat jūs, kam Dievs līdzējis pie gaismas tikt un tās gudrības saules spīdumu baudīt, sniedzat jel saviem brāļiem tumsībā roku un velciet

tos gaismā!“ arī Kronvalds atzīst, ka mācītie tautas locekļi palīdz tautai tikt pie izglītības [II, 56].

Bet tieši aktivitātē nošķīras no jaunlatviešiem mērenie jeb remdenie latvieši jeb veclatvieši, skolu lietās, piem., J. Cimze. Tie dažkārt pārsprida gan tautas stāvokli, turpmākās attīstības iespējas un virzienus, bet apmierinājās ar darbu aprastajā garā, nogaidot un paliekot vēstures vareno galda drumstalu uzlasītāju lomā. Daudzkārt šais aprindās bija apstākļu, laika gara un tautas nākotnes neizpratne, pat glēvulīga baijošanās. Ar sašutumu Kronvalds atsaucas par Cimzi, kas, lieciniekiem klāt esot, lūdzis nerunāt latviski [93. vēstulē un citur].

3. Kas bija jaunā laikmeta skolotāja un vispār tautas izglītotāja darbs, kam ar dedzību Kronvalds aicināja citus un ne mazāku kvēli nodevās pats? Kronvalds tam novelk daudz plašākas robežas, rāda daudz plašākas iespējas. Pēc Kronvalda, jau tēva māja tautas un tēvijas mīlestības šūpulis [II, 13], bet ja tā, tad arī izglītības darbam jāvēršas plašumā, tam jāaizņem ne tik cilvēks skolas gadus, bet tam jāspiežas arī visur tur, kur skolas audzināmam var nodrošināt tālākajai attīstībai labvēlīgus apstākļus. Skolai, pēc Kronvalda, nav vienīgā nozīme iemācīt, piem., lasīt; lasīšanas prasmei jārāda ceļš uz tālāko izglītošanos. Skolas uzdevumos, tā tad, sagatavot kultūrālai dzīvei nobriedušus tautas locekļus, kas tālākajai garīgajai attīstībai būtu spējīgi izmantot laikrakstus, grāmatas, biedrības, teātri [divatronu]. Te atklājas, kā novērtē skolotāja darbu Kronvalds; skolotājs, novezdams audzēkņus līdz īstajai pašdarbībai, ir intelligences veicinātājs un līdz ar to kļūst par civilizācijas darbinieku, cik vien dziļi atļauj domāt šis jēgums. Maz tādu rakstnieku, kas civilizācijas vārdu izmantotu kā Kronvalds; ar to Kr. saprot objektīvo kultūras vērtību piešķirumu atsevišķo subjektu rīcībā. Objektīvās kultūras vērtības nav arī tik vienas tautas īpašums, tāpat kā

izglītība, pēc Kronvalda, nav ne galicisms, ne ģermānisms, bet patiesa cilvēcība [II, 62].

Bet ja tā, tad tālākais secinājums Kronvalda uzskatu sistēmā, ka paplašināms izglītības materiāls. Kronvalds nostājas pret latviešu provinciālismu, pret uzskatiem, it kā latviešu civilizācijai jāaug tikai latviskā robežās. Šai ziņā Kronvalda domas pilnīgi sakrīt ar J. Alunāna, kas Sētas, dabas, pasaules 2. burtnīcā [1860. g.] Ziņā lasītājiem bija izteicies, ka latvieti „ēdina un klusina ar kazu sūkalām. Jo vīra barību latviešiem neiedrošinās vis dot.“ Kronvaldam pie rokas jo spilgti piemēri, kā veidojas nacionāli pilnvērtīgi cilvēki, uzņemot svešu kultūru elementus, piem., vācu lielo raksturu un garu Lesingu uzaudzinajuši grieķu un latīņu, angļu un franču mācību avoti [II, 57]. Latviešu senais piederums, ko neviens tiem nav devis, viņu valoda un tautība, bet izglītības materiālam jāvairojas arī ar tapinājumiem no citu kultūras tautu krājumiem [II, 55]. Jo veikli Kronvalds polemikā ar „Zeitung für Stadt und Land“ norāda uz līdzīgu kultūras un civilizācijas augumu arī vācu tautā: vācietī lielu uzaudzinajuši romieši un grieķi, angļi un franči [II, 37]. Tautisko centienu I. daļas beigās Kr. sevišķi izceļ latviešu izdevīgo stāvokli, atrodoties starp lielām kultūras tautam [II, 66].

Neatlaidīgi Kronvalds prasīja arī augstākas latviešu skolas, nemaz nerunājot par latvisku skolotāju semināru, jo ar pastāvošajiem, ievērojot, piem., tā uzskatus arī par J. Cimzi, tas nepavisam nebija apmierināts. Sajūsmu par augstāku skolu rāda izteiciens: „Ja latvieši reiz tiktu pie augstākas skolas un man nebūtu citas vietas, es tur ietu par zābaku spodrinātāju!“³¹ Augstākas skolas sagādāšana Kronvaldam rūpēja divējādi: 1) ar to celtos arī zemāko skolu līmenis un 2) tautisko garu koptu arī tie, kas pietiekušies

³¹ Pēc K. Kundziņa 213. lpp.

pie augstākās izglītības [I, 202 u. c.]). Taču Kronvalds nepieredzēja šādu skolu: Rīgas Latviešu biedrībai neizdevās iegūt atļauju tā sauc. Aleksandra skolai, par kuŗas vadītāju bija domāts Kr., bet programma, pēc Kronvalda priekšlikuma, reālskolas. Augstāka tipa skola sāka veidoties Vecpiebalgas draudzes skolā pēc Kronvalda pāriešanas uz turieni; augstākas latviešu skolas ideāls bija arī visnotaļ tas, kas lika pamest diezgan labo vietu Tērbatas skolotāju seminārā. Bet šos nodomus izbeidza 1875. g.

Skolu darbam, strādājot latviešu valodā, pēc Kr., būtu trejādi jāietekmē audzēkņi: jāvairo to zināšanas, spējas un vīrestība [II, 57, 69]. Kādā vietā Kronvalds izsaucas: „Jods paraus mūs visus, ja mēs savus bērņus glēvus izaudzināsim!“ [I, 408]. Ar vīrestību Kr. sāprot, vienkārt, turēšanas pie tēvu valodas, vecākiem un tautas. Šo vērtību noliedzēja pazudušā dēla apraudamā likteni redzam rakstā „Un šis bērņs ir tagad tev uzticēts“ [1870. g.], [par mežsarga Zaķa vecāko dēlu Brenci; I, 367 u. t.]. Otrkārt, vīrestības audzināšana nozīmē tautas pāraudzināšanu, pagājušajos gadsimteņos iegūto peļamo īpašību iznīdēšanu. Tās, pēc Kronvalda, galvenais tautiskās kustības šķērslis: „Un pēc vēstures likumiem mūsu ceļam tagad jābūt ļoti grūtam; citādi tas nebūtu it nekāds Dieva sodāms grēks, ka mēs seši simti gadu verdzībā bijuši ieslodzīti“ [111. vēstulē]. Skolām būs „verdzības laiku ļaunos augļus, kuŗi dzīvē vēl dažādi redzami — līdzēt iznīdēt un tai vietā derīgu sēklu sēt priekš tautas patiesas atspirģšanas, uzzeļģanas miesīgā un garīgā ziņā“ [I, 398; arī I, 322]. Veco iznīcinot, jārada jauns; tā latviešu skolu audzēkņiem jārada, ka latvieši nav tik verdzībai, „bet ka latviešiem arī nolemts savu svabadības likteni starp citām lielām un mazām tautām izpildīt pēc vēstures soģa ierādītām robeģām,“ „ka latviešu tauta ar laiku māģitos pilnģigi atģīt, kādas tiesģibas cilģeķu bērņiem pieģģirtas un kādi pienākumi ikkatram jāģģpilda, kas vēlas, lai

to par apgaismotas jeb miesīgi un garīgi izdailētas tautas locekli uzskata" [I, 399]. Kronvalds paredz, ka latviešiem jāsigatavojas kultūras radīšanai, brīvas tautas misijas izpildīšanai; pravietiski tas paredz sengrieķu slavu [II, 62]. Tas gan paaudžu darbs; Kronvalds domā, ka tik 2. vai 3. paaudzē būs īstā latviešu rosība, bet „cīņa jau jāuzsāk" [II, 134]. Kronvaldam romantiķa iztēlē acu priekšā nostājas jauns cilvēka dzimums, kas „bagātāks idejās, spēcīgāks domās, stiprāks darbos.“⁸²

4. Skolas darbam nopietni jāsigatavojas: „priekš šāda svarīga un grūta darba veicināšanas nevar kaut kādu klibzaki jeb nemāķi iecelt par meistaru, tur vajaga dziļi un pieklājīgi izmācīta vīra spēkus" [I, 399]. Sevišķu svaru Kronvalds piešķir tēvu valodas mācībai: „visugudrākais cilvēks, kuŗš jo raženi skolas amatā izmācīts, taču mūžam nevar būt veiklīgs skolotājs, ja tam trūktu pilnīgas valodas saprašanas. Jo kas, no sava spirtgā gara avota smeldams, otram cilvēkam grib pasniegt, iedot garīgas mantas — tam vajaga pieklājīgas laipas, un šī laipa priekš mums nav cits nekas, kā mūsu valoda" [I, 620]. Kronvalds atsaucās arī uz A. Bilenšteina vārdiem par valodu kā mācītāju darba rīku, lai rādītu, ka gluži nepieciešama tās prasana arī skolotājos. Kronvalda laikā bija ko strādāt ir gluži vienkārši leksikā un frazeoloģijā, lai uzstātos ar kaut cik ciešamu katedras valodu; valoda pilna bija smagiem barbarismiem, kā brūķēt, smeķēt, riktīgs u. c. Tie atgadās pat pašu ievērojamāko kopēju valodā, arī Kronvalda. Bet Kronvalds valodas mācībai sprauž daudz plašāku programmu; ar valodas palīdzību jāspiežas līdz tautas garam; un skolotājiem tas jāizprot, jāizjūt, lai darbotos tā garā un nospraustu pareizas attīstības mērķus; „loti vajadzīgs smalki iepazī-

⁸² Pēc K. Kundziņa 52. lpp.; citēta vēstule ligavai; A. Gobas savāktajās tās nav.

ties ar latviešu valodā piemītošo īpatnējo garīgo dzīvi" [A. Bīlenšteina priekšlasījuma citāts; II, 53].

Skolotāju izglītības pamats gan to mācības iestādēs; vislielākā vērība tālab piegriežama to iekārtojuma un darbībai. Kronvalds ar sava laika skolotāju semināriem nemierā gan tāpēc, ka tie nav apgādāti ar vajadzīgiem mācības līdzekļiem, gan jo sevišķi arī tāpēc, ka tos nākošajiem latviešu skolotājiem nemāca latviešu valodu, vismaz ne tik daudz, cik paredzētu Kronvalda programma. Norāda Kronvalds, piem., uz to, ka latvieši nav varējuši uzcelt pieminekļus ievērojamākiem darbiniekiem, kā E. Glikam un Vecajam Stenderam, un varbūt vienīgi tāpēc, ka nav pazinuši šos darbiniekus, nav mācīti literatūrvēstures vai kādā citā veidā izprast to lielumu un lomu latviešu tautas attīstībā. Bet skolotāju mācības iestādes nav vienīgās un beidzamās audzinātāju izglītības iespējas. Uz izglītību ved konferences, izstādes, kursi, grāmatas, īpaši pedagogijas literatūra. Šīs iespējas bagāti izmanto arī Kronvalds, ar nožēlu noskatīdamies uz amata biedriem, kam trūkst dzinūlu šai virzienā; Kronvalds zina, ka liela skolotāju daļa nepazīst kauču mazo latviešu skolu literatūru, nele ārzemju. Kā atšķiņas te Kronvalds: droši tas var minēt ārzemju pedagogijas žurnālus, kā „Die allgemeine deutsche Lehrerzeitung“, „Die evangelische Volksschule“, „Die Reform“; grāmatu lasīšanai tas nodevies jau Pfefera namā, arī pats tās iegādādamies, sevišķi vācu klasiskus;³³ grāmatu tam sakrājis jau šai laikā tik daudz, ka dodoties studijās uz Berlīni, var sarīkot izlozi. Līdzīgi Tērbatā. Zīmīgi, ka pārnākot uz Vecpiebalgu, Kronvalds neuzsveļ tik vien sava tiesiskā un materiālā stāvokļa pasliktināšanos, bet daudz vairāk sajūt atraušanos no kultūras centra, tā vēstulē J. Pilsātniekam rakstīdams 1872. g. 6. jūnijā: „Es gan esmu gatavs universitātes pilsētu ar viņas rakstu un mākslu krā-

³³ Pēc K. Kundziņa 18. lpp.

jumiem izmitot pret kluso dzīvi uz zemēm." [81. vēstule] Krietns skolotājs nav tomēr skolotājs vien, viņš pilsonis, mācītais, izglītotais tautas loceklis kā visi citi; tālab viņam arī jāpiedalās līdz ar visiem vispārīgajā civilizācijas darbā. Kronvalds pats par jo svarīgu turēja piedalīšanos rakstniecībā, piem., iepriekš minētajā vēstulē norādīdams, ka „no tā darba lauka mūsu rakstniecībā, pie kuŗa es jau piedalījies, es nebūt negribu atstāt. Ja es Piebalgā nekādi šai ziņā nevarētu strādāt, tad Piebalga nevar būt priekš manis „mūŗa vieta“." Būdams dzīva sociāla instinkta cilvēks, ar seviŗķu dedzību Kronvalds piedalās sabiedriskajā darbībā, un ne tikai skolotāju organizācijās; Kronvalds taŗu uzņemts Latvieŗu literārajā biedrībā, sekojis, gan priecādamies, gan par neveiksmēm noskumdams, Rĩgas Latvieŗu biedrības darbam. Savā 1868 .g. 20. jūnija vēstulē B. Dĩriŗim Kronvalds izsaka gan domas, ka latvieŗiem vajadzētu sastāties Literārajā biedrībā, bet rosina radīt biedrību arī Rĩgā, jo „pie īstenas dailes darbu cienīŗanas un piekopŗanas vajadzĩgas biedrības, svarĩgas biedrības. Vai rĩdzĩnieki neiedēstis, ja ne vairāŗ, kādu lasāmu biedrību?“ [31. vēstule]. Var Kr. ielēst Rĩgas Latvieŗu biedrības dibinātājos! Tai pašā gadā biedrībai nodibinoties, pirmajos apsveicējos ir arī Kronvalds, varbūt pat apsveikuma dvēsele, —: „Lai raŗeni zied un kuplo jaunā latvieŗu biedrība!“ Parakstītāji: Dĩriŗis, Spalviņŗ, Kronvalds. Kā bērns tas priecājas par biedrības un vispār Rĩgas latvieŗu panākumiem. [43. vēstule.] K. Kundziņŗ Kronvaldu tur par biedrības vēlāko nesaskaņu izlĩdzinātāju. [164. lpp.] Bet kur nu paliek aizrāvĩgā darboŗanās Tērbatas studentu vakaros un Vecpiebalgas Labdarības biedrība! Kronvalds, neraugoties uz ŗaurajiem apstākļiem un vājo veselību, prata saskaņot vārdus ar darbiem.

Tik nopietni sagatavojies skolotājs var ar sekmēm uzjēmties atbildĩgo tautiskās skolas vadītāja darbu, audzinot jauno paaudzi īstā tēvuzemes mĩlestībā. Gan laikam neaiz-

sniedzams paliek Kronvalds ar rakstu „Tēvuzemes mīlestība“, kuŗā aprāda nacionālās audzināšanas līdzekļus. Tie ir: 1) Tēvuzemes pazīšana; 2) Vīrestības uzturēšana ar tēvijas vēsturi; 3) Tēvu valodas cienīšana un kopšana; 4) Ierašas; 5) Kopības prāts; 6) Darbinieku godāšana; 7) Ticības mācība kā iesvētījums tēvuzemes mīlestībā.

Tēvuzemes mīlestības apcerējuma gabals par tās avotiem turams gandrīz par lielāko, ko uzrakstījusi Kronvalda roka; tas pielīdzināms nacionālās audzināšanas baušļu galdiņam: „Pirmais tāds avots ir tēvuzemes pazīšana. Tikai tas, kas savu tēvuzemi pazīst, var to patiesi mīlēt...“ [Kop. r. II, 5 u. t.] Kronvalds to pazina gan; un viņa mīlestība bija augtin augusi; tā bija augusi arī tālab, ka Kronvalds saprata, kādus Herkuļa un Tezeja darbus prasa un mūžam prasīs tēvuzeme, kā mūžīgs cietas gribas un nemitīgas darbošanās avots.

J. Bičolis.

Valodnieks.

Kronvalda valodnieka interesēm un darbībai ir jau priekšteči. Valodniecības laukā jau strādāja iepriekšējā laikmeta vācu mācītāji, piem., Stenders, Hugenbergers u. c. Līdzīgi darbojās vācieši arī tautas atmodas laikmetā blakus latviešu darbiniekiem, tā Bilenšteins un Ulmanis. No vienas puses Kronvalds ir šo vācu mācītāju valodniecisko interešu un sasniegumu mantinieks. Ar cieņu tas min šos savus priekšgājējus savos rakstos. Tā, piem., Glikam un Stenderam viņš veltī sajūsmas pilnus vārdus sava apcerējuma „Tautiskie centieni“ otrā grāmatā (Kopotie raksti,* II, 87, 91); piemin un respektē Bilenšteina uzskatus rakstā „Kāds vārds par tēvu valodu“ (1869. g. Baltijas Vēstnesī, 20. n-rā); ieteic izmantot, mācoties latviešu valodu, Bilenšteina gramatikas, priecājas, ka drīzumā iznāks Ulmaņa vārdnīca („Kāds vārds par mūsu valodu“, 1869. g. Baltijas Vēstnesī, 58. n-rā); veltī Ulmaņa vārdnīcai veselu recenziju (1872. g. Balt. Vēstn., 45. n-rā). Kronvaldu pie šiem vācu mācītājiem saista, pirmkārt, viņu darba rezultāti: vārdnīcas, gramatikas, ko viņš izmanto, otrkārt, šo mācītāju humānie uzskati par latviešu valodu. Piemēram, viņš citē Bilenšteina vārdus savā 1871. g. 23. janvāra runā (1887. g. Balt. Vēstn., 191. n-ra pielikumā), runādams par tēvu valodas cienīšanu. Vēlāk gan, iepazīnies ar Bilenšteina pārvācotāja uzskatiem, Kronvalds pārmet tam asiem vārdiem divkosību (Cienījamā „Baltijas Vēstneša“ redakcijai, 1872. g. Balt. Vēstn. 10. un 11. n-rā).

Vāciešu darbinieki ir gan humāni un zināmā mērā libe-

* Izmantoti Kronvalda „Kopotie raksti“ A. Gobas redakcijā.

rāli, bet nekādā ziņā revolūcionāri. Kronvalds ar savu dedzību krasi nošķīras no šo priekšteču mērenības un iet jaunus latviešu ceļus, kļūdam Alunāna un citu apzinīgo latviešu ideju un centienu turpinātājs. Arī ar šo sasniegumiem Kronvalds iepazīsies. Tā tas „Mazā vācieša“ priekšvārdā ieteic skolotājiem un bērnu vecākiem gādāt, lai vienā skolā netrūktu Barona „Mūsu tēvzemes aprakstīšanas“ (Kopotī raksti, II, 595). Kronvalds ir Alunāna sekotājs tai ziņā, ka kuplina latviešu valodu un izdod rakstu krājumu „Sēta, daba, pasaule“.

Kronvalds, augdams mācītāja Katerfelda namā, Durbē, varēja jau jaunībā iegūt interesi par latviešu valodu, jo viņa audžu tēvs Katerfelds rakstījis ievērojamus rakstus par latviešu valodu un dzeju, krājis vārdus un tautas dziesmas. Kronvalds šos iespaidus uzņēmis pasīvi. Isto aktivitāti cīnīties par nacionāliem centieniem tas iegūst pēc ceļojuma un dzīves Berlīnē, kur tas iepazīstas ar vācu nacionālismu un valodniekiem (Kopotie raksti, I, 21). Pēc plāna un ar zināmu nolūku Kronvalds sāk nodarboties ar latviešu valodu pēc šā ceļojuma Durbē, mācītāja Proktora namā. Prazdams tikai vienkāršo sarunas valodu, viņš ņem rokā gramatikas un vārdnīcas un iepazīstas ar latviešu valodu arī teorētiski. Šeit tas sāk darīnāt arī savus jauninājumus. Tā Kronvalda atvasinājums līdzeklis meklējams jau šais laikos (Kopotie raksti, I, 28). Durbē saskatāmi arī viņa pirmie soļi organizācijā un ierosinājumos: viņa ierosināti, Durbes skolotāji sanāksmēs sāka sarunāties latviski (Kopotie raksti, I, 28). Atradis savu īsto ceļu, Kronvalds neaprimst, bet arvien vairāk paplašina savu darbību, pauzdams savus uzskatus, ierosinājumus un pētījumu rezultātus valodniecībā gan vēstulēs, gan runās, gan valodnieciskos, gan nevalodnieciskos rakstos. Tāpēc, apcerot valodnieku Kronvaldu, jānodarbojas ne tikai ar Kronvalda tīri valodnieciskajiem darbiem, bet arī ar citāda satura rakstiem,

vēstulēm un runām. Savos rakstos, kur vien iespējams, Kronvalds izlietā jauninājumus, dodams vārdam vācu tulkojumu iekavās vai paskaidrodams vārdu gan piezīmēs, gan raksta beigās. Jau 1865. g. izdotā „Mazā vācieša“ priekšvārds un pēcvārds var interesēt valodnieku, jo tanī jāsaucas ar Kronvalda idejiskiem uzskatiem valodas ziņā un arī ar dažiem jauninājumiem: jūtekleim, priekšmetu — der Gegenstand, sajēgu — der Begriff, die Vorstellung. Interesanti šai ziņā arī, piem., šādi raksti: „Mežs un koki“ (1868. g. Draugs un Biedris, 15. n-rs), kur iepazīstamies ar jauniem ievēdumiem: gleznot — malen, glīve — Farbe, glītonis — Maler, glīte — Gestalt u. c.; „Cilvēka iekšīgs un ārīgs veids“ (1868. g. Draugs un Biedris, 24. n-rs), kurā beigās Kronvalds dod vārda daile — die Kunst etimoloģiju un aizrāda uz šā vārda lietāšanas iespējām; „Cienītam amata biedrim Tauriņam“ (1868. g. Draugs un Biedris, 36. un 37. n-rs), kur sastapsim daudz jauninājumu, kas nav ieviesušies valodā, piem.: vērnība (Treue), gādekļis (Pflicht), kosma (Ordnung), kāvas (Schlachten) u. c.; „Dzeja jeb poēzija“ (1869. g. Draugs un Biedris, 37. n-rs), kurā Kronvalds izskaidro vārda dzeja izcelšanos un iepazīstina ar vārdu raksturs; „Bezdelīga“ (1869. g. Balt. Vēstn., 38. n-rs), kur dots vārda raksturs garāks izskaidrojums; „Rudens nāk, rudens nāk!“ (1869. g. Balt. Vēstn., 69., 70. un 71. n-rs), kur sastapsim vārdus: oma, omulīgs, apvārsnis u. c.

Valodnieku var interesēt arī runas, ko Kronvalds runājis Tērbatas latviešu literāros vakaros, piem., 1871. g. un 1872. g. 23. janvārī teiktās runas, kas iespiestas 1887. g. Balt. Vēstn. 191. un 203. n-rā. Šais runās Kronvalds iepazīstina klausītājus ar latviešu valodas piederību pie indoeiropiešu valodu saimes un latviešu valodas sakariem ar prūšu un leišu valodu.

Interesanta arī vēstule krustdēlam, kas iespiesta 1887. g.

Balt. Vēstn. 215. n-rā. Šeit Kronvalds izskaidro, kā cēlies vārds cēlonis, un noskaidro vārdu vaina, iemesls un cēlonis nozīmju nianšes.

Kronvalda tīri valodnieciskie raksti iespiesti Baltijas Vēstnesī, sākot ar 1869. gadu, kad tur parādās „Kāds vārds par tēvu valodu” un „Vecas valodas, jauni vārdi”. 1870. gadā iespiesti „Sinonimiski vārdi”; 1871. g. — „Mājas Viesa domas valodas lietā”; 1872. g. — „Kādi jauni vārdi”, „Leišu valodas vārdnīce no Fr. Kuršata”, „Valodas kopējiem”, „Dr. Ulmaņa Latviešu valodas vārdnīce”, „Par tiem vārdiem „egliens”, „priediens” u. t. pr.”; 1873. g. — „Priekš nākošas vārdnīces”; 1874. g. — „Valodas kopējiem”. Pēc Kronvalda nāves 1877. g. Baltijas Vēstnesī iespiests raksts „Par mūsu tēvu valodu”.

Kā Alunānam, tā arī Kronvaldam valodnieka intereses un centieni ir tikai viens punkts nacionālās ideoloģijas programmā. Jau Alunāns savā rakstā „Latviešu valoda” (1858. g. „Mājas Viesī”) pauž domu, ka valoda ir īstā tautas locekļu saite:

„Un ja mēs kādu dzirdam ar mums vienu valodu runājam, tad mēs viņu apsveicinām kā mīļu tautas brāli, mūsu sirdis vairāk mīlībā uz viņu sasilst, un mēs viņam labprāt palīdzam, ja viņš ir bēdās.”

Arī Kronvalds par tēvu zemes mīlestības ievērojamu avotu tur tēvu zemes valodas cienīšanu:

„Tēvu valoda ir kā kāds noslēpts Dieva avots, no kuŗa katras tautas garīgā vienošanās izverd un tautas un tēvu zemes mīlestība vienādi no jauna piedzimst” (Tēvuzemes mīlestība, 1886. g. Rotā”).

Valoda kā vienam, tā otram ir tautības pazīme un tās paudēja. Kronvalds tēvu valodu un tautību arvien min blakus, un turēties pie tēvu valodas tam nozīmē to pašu, ko turēties pie savas tautas.

„...sevišķi kādas tautas mācītākie locekļi var uzņemties tēvu valodas un tautības apzinīgu pārstāvību...” (Tautiskie centieni, Kopotie raksti, II, 33). „...mēs turamies cieši un uzticīgi pie tēvu valodas un savas tautības...” (Turpat, Kopotie raksti, II, 34).

Šie tautiskie centieni, tautiskā pašapziņa un lepnums vispirms ir dzinulis cīnīties par latviešu valodas populārizēšanu un lietāšanu pašu izglītoto latviešu starpā, jo tais laikos bieži izglītotie tautieši savā starpā sarunājās vāciski. Pret šo parādību Kronvalds sāka jau cīnīties Durbes skolotāju sanāksmēs (Kopotie raksti, I, 28) un cīnās pret to arī turpmāk visā dzīves laikā.

Šie centieni formulēti runā Tērbatas latv. literārā vakarā 1871. g. 23. janvārī:

„Mēs pūlējamies pareizi par savu tēvu valodu:

- 1) to savā starpā runādami,
- 2) savas valodas gramatiku dziļāki un pilnīgāki izmācīdamies; vēl nepazītus, neierastus vai jaunus vārdus salasīdami un krādāmi,
- 3) latviskus rakstus lasīdami,
- 4) latviskus rakstus priekš saviem vakariem, priekš avīzēm un grāmatām sagādādāmi,
- 5) latviešu dziesmas mācīdamies un dziedādāmi.

(1887. g. Balt. Vēstn. 191. n-rā.)

No šā dzinuļa kalpot tautiskiem centieniem izriet Kronvalda cīņa par latviešu valodu tautskolās un sēmināros. Daudz rakstos viņš atkal un atkal atgriežas pie šiem uzskatiem.

„Tādēļ katrā pilnīgā tautas skolā jā māca: tēvu valoda, kā visu citu mācību pamats...”

(Par skolas grāmatu izrādīšanu,
Balt. Vēstn., 1870. gads.)

„Vārdu sakot, lai samērā īsā sēmināra laikā tiktu pie gara un dvēseles izglītības un apbruņotos augstajam un svētajam tautas izglītības amatam, nav arī latviešu sēmināristam neviena piemērotāka, neviena auglīgāka līdzekļa, kā mātes valoda.“

(Tautiskie centieni, II gr., Kopotie raksti, II, 118.)

Arī Kronvalda teorētiskiem rakstiem par valodas izcelšanos un par latviešu valodas radu rakstiem meklējama šī pati sakne — nacionāla pašapziņa un lepnums. Tā Kronvalds nav tīrs teorētiķis, bet viņa teorētiskie raksti kalpo viņa nacionāliem mērķiem. Šais rakstos viņš vairākkārt ar lepnumu uzsver latviešu valodas vecumu, zaļoksniību, lielos radus un lielo nozīmi salīdzināmā gramatikā, šeit atradams attaisnojumu nacionālai pašapziņai un lepnumam.

„Mums ir skaidra un svēta valoda, kuŗa vēl pēc daudz gadu tūkstošiem savā jaunības vaigā, jaunības spēkā liecību dod par mūsu sentēvu pirmo šūpuli, uzrāda seno latviešu jautru un spēcīgu gara darbošanos; viņai netrūkst ne smalkuma, nedz dziļuma, ne bagātības, nedz veiklības.“

(„Par mūsu tēvu valodu“,

Balt. Vēstn., 1877. g., 16. n-rs.)

„Un ja nu mēs kā zinātnības mācekļi metam savas acis uz latviešu valodu, tad redzam, ka šī valoda abējādā ieskatā ļoti svarīga, ļoti ievērojama, īsti cienīgs tīrāšanas priekšmets, jo latviešu valoda it stalts zars pie indogermāņu valodas kuplā koka.“

(1871. g. runa, Balt. Vēstn., 1887. g., 191. n-rs.)

Kronvalds šais teorētiskajos uzskatos nav oriģināls, bet populārizē tā laika zinātnieku pētījumu sasniegumus valodas psiholoģijā un salīdzināmā valodniecībā. Viņš vairākkārt atsaucas savos rakstos uz zinātniekiem Potu, Bopu, Šleicheru, Šteintālu, Bilenšteinu u. c., piem., 1871. g. runā Tērbatas latv. literārā vakarā, rakstā „Par mūsu tēvu valodu“ u. c.

Ar Kronvalda šāda veida teorētiskajiem uzskatiem iepazīstamies 1871. un 1872. g. runās (1887. g. Balt. Vēstn.), rakstā „Par mūsu tēvu valodu“ (1877. g. Balt. Vēstn.) un „Leišu valodas vārdnīce no Fr. Kuršata (1872. g. Balt. Vēstn.).

Rakstā „Par mūsu tēvu valodu“ Kronvalds runā par valodu izcelšanos, piesliedamies dabisko skaņu teorijas atzinējiem, kas māca, ka valodas pamats ir refleksivs kliezdziens, kas pirmatnējam cilvēkam radies dažādu sajūtu iespaidā (Sal. E. Bleses „Ievads valodniecībā“, 1922. g., 26. lpp.). Šos uzskatus Kronvalds pauž savā rakstā šādiem vārdiem:

„Tā tad saprotams, ka vispirms daži vārdiņi izcēlušies to nojautu labad, kuŗas izrunātāja (uzk dziedēja) dvēseli stipri aizgrāba un iekustināja. Un tādēļ mēs tos īstos klaiņu- jeb nojautu vārdus šē uzzīmējam pirmā dzimts vārdu rindā.“

1871. g. 23. janvāŗa runā Kronvalds norāda uz latviešu valodas lielo nozīmi salīdzināmā valodniecībā, jo tā ir ievērojama indoeiropiešu valoda. Šai runā jau konstatējams, ka Kronvalds lietā latviešu valodas jēdzienu baltu valodu jēdziena nozīmē. To apliecina šādi vārdi:

„... vai nu kādu seno prūsi, vai leiti, vai no mūsējiem kādu, jo visi kopā esam latvieši.“

(Balt. Vēstn., 1887. g.).

Ar to izskaidrojami turpmākie vārdi:

„Tie noiet līdz grāmatu veikalam un nopērķas tur savu Bopu, Potu vai Šleicheri un Bilenšteinu, jo šie vīri latviešu valodu pēc zinātnības vajadzībām izstrādājuši.“

Šleichers, piemēram, nav nodarbojies ar latviešu valodu, bet gan ar leišu.

Šeit Kronvalds turas pie tā laika valodnieku darbos sāstopamā termina „die Letten“ baltu nozīmē.

Par latviešu valodas attiecībām ar leišu un prūšu valodu Kronvalds runā rakstā „Leišu valodas vārdnīce no Fr. Kuršata“ un 1872. g. 23. janvāra runā Tērbatas latv. literārā vakarā. Šeit viņš pauž uzskatu, ka prūšu, leišu un latviešu valoda esot vienas valodas, ko tas sauc par latviešu valodu, trīs attīstības pakāpes:

„Tā kā vāczemnieki, savas tautas rakstu atliekas no seniem laikiem ar vēlāko un tagadējo rakstu valodu salīdzinādami, pie savas valodas pārvēršanās trejādu augumu izšķir, proti:

- 1) seno augšzemes valodu (Alt-Hochdeutsch),
- 2) vidēju laiku augšz. v. (Mittel-Hochd.),
- 3) jauno laiku augšz. v. (Neu Hochd.);

tā mēdz arī pie latviešiem valodas līdzšinīgās plaukšanas trejādu augumu nošķirt, proti:

- 1) seno prūšu valodu jeb seno latviešu valodu,
- 2) leišu valodu jeb vidējo latv. valodu,
- 3) latviešu valodu jeb tagadējo latv. valodu.

(Balt. Vēstn., 1872. g. un 1887. g.).

Šī robežu nojaukšana starp atsevišķām baltu valodām redzama arī Kronvalda jauninājumos: latviešu valodas kuplināšanai tam noder arī prūšu un leišu valoda.

Kronvalda uzskati, ka valoda un tautība ir viens; tāpēc viņš runā par latviešu tautu plašākā nozīmē, pauzdams panbaltisma ideju.

„Ja lūkojam tālāk, tad redzam, ka latviešu valoda mums nav tikai ievērojams zinātnības priekšmets, nav tikai sentēvu piemirsta dāvana vien, jo latviešu tauta vēl nav izmirusi, lai gan kādas daļas no viņas, kā senie prūši, mūžības miegā iemidzināti. Latviešu tauta ar visiem saviem citiem zariem Kurzemē un Vidzemē, Vitebskā un Leišos, Krievijā un Prūšos ir dzīva, dzīva tauta.“

(1871. g. 23. janvāra runā).

Kronvalda teorētiskās intereses valodniecībā paužas vārdu etimoloģiju noskaidrošanā. Viņš mēģina sameklēt vārdiem radus ne tikai leišu un prūšu valodā, bet arī grieķu, latīņu, krievu u. c. valodās. Piemēram, vārdu *daile* — die *Kunst* viņš ved sakarā ar krievu *дѣлать, дѣло*, grieķu *daidalō* — *kunstvoll arbeiten, verzieren, daidalos* — *künstlich, leišu dailūs* — *kunstgerecht* u. t. t.* (Cilvēka iekšīgs un ārīgs veids). Noskaidrodams kāda vārda etimoloģiju, Kronvalds bieži nerīkojas ar zinātniskām metodēm, bet vairāk kā dzejnieks pēc intūcijas; tāpēc ne visas viņa etimoloģijas tagad saskan ar mūslaiku zinātni. Piemēram, savā rakstā „Par mūsu tēvu valodu“ vārdu *sieva* viņš atvasina no vārda *svēts*. „Proti, „*sieva*“ ir svēts meitietis, t. i. neaizkaņams, cieņā godā turams meitietis; jo „*sieva*“ cēlies no tā vārda „*svēts*“ (leit. *švents, šventa*)“ (1877. g. Balt. Vēstn. 13. n-rs). Tāpat dīvains un samākslots ir vārda dīvatrons etimoloģijas skaidrojums (skat. rakstu „Kāds vārds par mūsu valodu“). Ne visas Kronvalda vārdu etimoloģijas ir tik neizdevušās. Salīdzinādams savus jauninājumus ar valodā sastopamiem atvasinājumiem, Kronvalds pārliecina arī tagad.

Tautiskie centieni, pašapziņa un lepnums ir arī viens dzinulis izkopt un attīstīt latviešu valodu. No otras pušes tīri reāla vajadzība izteikties ir pamatā pirmo latviešu valodnieku jauninātājai darbībai latviešu valodas izkopšanā. Lai gan kā Alunāns, tā Kronvalds par latviešu valodu runā ar lielu entūziasmu, tomēr vajadzība izteikties rādīja arī latviešu valodas trūkumus: trūka vēl daudz jēdzieniem apzīmējumu. Latviešu valoda, Alunāna vārdiem runājot, pielīdzināma treknai, auglīgai zemei, kas, palaista un bez kopšanas būdama, gušņas un dadžus izaudzina, bet kas, ar prātu

* Mūsdienās leišu *dailūs* un latviešu *dailš* salīdzina ar skr. *dīdēti* — *scheint* un gr. *déato* — *schien* (skat. Endzelīna un Milenbacha „Latv. val. vārdnīcu“.)

kopta, svaigus zelta kviešus simtkārtīgos augļos atmet (Par latviešu valodu, Pēterburgas avīzes, 1862. g., 21. n-rs).

Reālā vajadzība izteikties latviski presē un rakstniecībā pašiem latviešiem bija radusies jau priekš 1856. gada. Šie pirmie latviešu rakstītāji, tā Liventāls, Leitāns u. c., nav ievērojami jauninātāji valodas ziņā, bet pasīvi pieslienas vācu rakstītāju tradicionālai valodai. Viņu valoda pilna germānismiem, trūkstošiem jēdzieniem netiek meklēti apzīmējumi vārdnīcās un izloksnēs, netiek darināti arī jauninājumi, bet tie izlīdzas ar rupjiem barbarismiem. Šādu valodu atrodam arī vēl 60. gados un vēlāk, kad jau parādījušies ievērojami raksti par latviešu valodu un kādai sabiedrības daļai dzirdīgas ausis jauninājumiem un valodas reformām. Piemēram šādai valodai lai minam 1869. g. „Latviešu Avīžu“ dažu rakstu virsrakstus: „Brīfe, ko Jukums Lielmute no Rīgas atlaida savam mātes brālim Jukumam Lielvēder Desumuižā“, „Kāds vārds par manu reizošanu pa ārzemēm vasarā“, „Falšas ausis“ u. c.

Germānismus leksikā un frazeoloģijā sastapsim vēl apzinīgo latviešu Alunāna un Kronvalda valodā. Piem.: bokstābi, riktīgi (Alunāna „Kāds vārds par latviešu valodu“), brūķēt (Kronvalda „Vecas valodas, jauni vārdi“), rektēs (Kronvalda „Kāds vārds par mūsu valodu“) u. c.; artikula „tas“ lietāšana: „Jeb mēs arī pašu valodā iztaisām tādu vārdu, kas to nospriestu lietu lai pieklājīgi apzīmē“; prepozīcijas „priekš“ lietāšana vācu „für“ nozīmē: „Ja kāds kaut kādu derīgu vārdu priekš kādas jaunas lietas vai būšanas atradis (Kronvalds „Kāds vārds par mūsu valodu“) u. t. t. Tas izskaidrojams ar to, ka arī pirmie apzinīgie latvieši ieguvuši vācisku izglītību. Nav brīnums, ka tāpēc dažs labs barbarisms ir palicis tiem nepamanīts. Šo tīrīšanas darbu tie atstāja nākamai valodnieku paaudzei — Mīlenbacham un prof. Endzelīnam. No otras puses liels ir arī šo pirmo latviešu valodnieku at-

stātais jauninājumu mantojums. Lasot tagad viņu darbus, dažs labs ģermānisms, rusisms un neizdevies jauninājums vairāk pamanāms nekā viņu pozitīvais darbs — izdevušies jauninājumi, jo pie tiem esam tā pieraduši, ka tais vairs nesaskatām jauninājumus.

Redzēdams, ka latviešu valodā trūkst vajadzīgo apzīmējumu lietām, ar ko latvieši nesen iepazinušies, Kronvalds ķeŗas pats pie valodas kuplināšanas darba un vairākkārt savos darbos uzmodina arī citus (Kopoti raksti, I, 423), parādīdams arī šeit savu organizātoru talantu.

Kronvalds runā daudzkārt savos darbos, kā kuplināma valoda. Savā rakstā „Kāds vārds par mūsu valodu“ valodu kuplināt viņš ieteic pavisam trejādi:

- 1) vecus ierastus vārdus daudzīnot jaunā nozīmē,
- 2) pieņemot svešvārdus, kas jau pazīstami citās valodās,
- 3) darinot jaunus.

(1869. g. Balt. Vēstn., 59. n-rs).

Kronvalds nav uzlūkojams tikai par jauninātāju. Tas vērīgi klausījies tautas valodā, meklējis vecos rakstos un vārdnīcās, radu valodās: leišu un prūšu, no šiem avotiem pārņēmdams nepārgrozītus vārdus, mainīdams to nozīmi vai izlietādams tos paraugam.

Kronvalda valodā jāsaduŗas ar daŗu labu provinciālistu formās, ko tas varējis mantot no savas dzimtās Lejas Kurzemes izloksnes, piem., skaŗu kopu „ar“ un „er“ gaŗums, lai kāda intoinācija, tā k ā r s t s (1869. g. Balt. Vēstn. 20. n-rā, 157. lpp.). No dzimtās izloksnes varējis iekļūt arī Kronvalda leksikā daŗs labs provinciālistisms, piem.: b e n d a r s — biedrs (Kāds vārds par mūsu valodu, II), t v i r t s (Valodas kopējiem, I), kas ir Lejas Kurzemes vārdi.* Daŗu provinciālistismu Kronvalds varējis iegūt arī

* Sal. Endzelīna un Milēnbacha „Latviešu valodas vārdnīcā“.

Stendera un Ulmaņa vārdnīcās. Tās viņam nav bijušas svešas: par Stendera vārdnīcu viņš runā savā rakstā „Tautiskie centieni“, 2. grāmatā, apcerot Stendera nopelnus un darbus, Ulmaņa vārdnīcai viņš veltī recenziju (1872. g. Balt. Vēstn.). Provinciālismiem pieskaitāmi šādi vārdi: *suitums* („Tāds vārdu suitums jeb tāda vārdu pilnisma ceļas“ — Kāds vārds par mūsu valodu, *dūle* = Fackel (Mežs un koki), *gaupt* = iepriecināt (Cilvēka iekšīgs un ārīgs veids) u. c..

No Kronvalda viedokļa provinciālismiem pieskaitāmi arī no leišu valodas aizņemtie vārdi, jo pēc viņa uzskatiem pie latviešu tautas pieder ne tikai vidzemnieki, kurzemnieki un latgalieši („inflantieši“), bet arī leiši (Par tiem vārdiem „egliens“, „priediens“ u. t. pr., 1872. g. Balt. Vēstn.). Šo patapinājumu daļa ieguvusi latviešu valodā pilsoņu tiesības, un mēs arī tagad tos neizjūtam par lituānismiem, piem.: *veikals* (Priekš nākošas vārdnīces), *gleznot* (Mežs un koki), *daile* (Cilvēka iekšīgs un ārīgs veids).*

Kronvalds, izmantodams vecas vārdnīcas, mēģinājis atdzīvināt savos darbos daudz vecu vārdu, piem.: *izlēšana* — Berechnung (Cienītam amata biedrim Tauriņam), *lāgadība* — Rechenschaft (turpat), *oma* (Rudens nāk, rudens nāk!), *īpats* (Mežs un koki), *māksla* (Valodas kopējiem, I) u. c.* Bieži veci, aizmirsti vārdi noder Kronvaldam par jaunu atvasinājumu pamatu. Tā no vārda *dziet* — hervorblühen, hervorragen (Sal. Stendera vārdnīcā) darināti vārdi *dzeja* un *dzejolis* (Dzeja jeb poēzija).

Archaismiem Kronvalds pieskaita arī no prūšu valodas aizņemtos vārdus. To viņš izsaka savā 1872. g. 23. janvāra runā šādiem vārdiem: „Kur gan lai smeļam šos trūkstošos vārduņus vismiļāk, nekā iz savu sentēvu garīgiem apcirkņiem? Un patiesi — senējā prūšu valodā atrodam, rok-

* Sal. Endzelīna un Milenbacha „Latviešu valodas vārdnīcā“.

šņājam un meklējam, dažu derīgu un dīgstošu graudu. Kas nebūtu nopūlējies pieklājīgus atlīdzinātājus atrast tādiem vārdiem kā Körper, Bildung, entschuldigen u. t. pr. Man šķietas, ka šie vajadzīgie vārdiņi atronami senējo prūšu valodas drupiņās:

Körper = ķermens,

bilden = dailēt, izdailējums,

entschuldigen = atvainot u. t. pr.“

(1887. g. Balt. Vēstn. 203. n-rā.)

Kronvalds pieskaitāms pirmajiem valodas tīrītājiem no liekiem barbarismiem, lai gan viņa darbos, kā jau minēts, saduļamies ar dažu labu ģermānismu. Tā savā rakstā „Cilvēka iekšīgs un ārīgs veids“ tas ar irōniju izsakās par ļaudīm, kas, neprazdami labi savu iedzimto valodu, turot par nepilnīgiem latviskus rakstus, kuŗos nav šādu vārdu: riktīgi, maktīgi, diktīgi, brūķēt, reizot, amizierēt, šņore, šiberis, cuka, vaņģēt, nokrāmēt, iebildēt, nokronēt u. t. pr. Pret nevajadzīgiem svešvārdiem tas vēŗšas arī rakstā „Mājas Viesa domas valodas lietā“. Kur nevar atrast piemērotus vārdus pašu valodā, tur tas ar apdomu ieteic pieņemt svešvārdus. Tā tam nav iebildumu pret tādiem vārdiem kā telegrafs, politika, akcija (Valodas kopējiem, I).

Trešais Kronvalda kuplināšanas ceļš ir jauninājumi, kam paraugam viņš izlietājis gan sveŗšas valodas, gan galvenām kārtām pašu latvieŗu valodu. Daļa jaunvārdu radās, pārtulkojot krievu vai vācu vārdus, tā augstskola = Hochschule (Kāds vārds par mūsu valodu), pilnvara — Vollmacht (Kādi jauni vārdi), priekšmets — предметъ (Mazā vācieŗa priekŗvārds un pēcvārds). Ņemdams gan paraugam sveŗšas valodās, Kronvalds vēŗīgi raŗdzījies arī pašā latvieŗu valodā, vai tur sastopami līdzīgi atvasināti vārdi, piemēram, darinot vēstures vārdu: „Es, par ņo galotni īpaŗu rakstienu sagādādam, ņe tik pieminu, ka ņis vārds tāpat atvasināts no vēstīt, kā ņuburs no ņubīt, du-

kuris no dukāt (dunkuris no dunkāt), dunduris no dundēt, pumpurs no pumpst jeb pampt un daudz citi. Tā kā pumpurs ir pampšanas sekme (Erfolg, Resultat), tā vēsture ir vēstīšanas sekme“ (Kāds vārds par mūsu valodu). Šā vārda sievieškārtas izvēlē gan saskatāma gr. historia ietekme. Šādi paraugi Kronvaldam vai katram vārdam.

Visvairāk atvasinājumu Kronvaldam ar galotnēm: - t n e, - o n i s, - t u v e, - k l i s; nedaudz vārdu ar galotnēm: - u r e, - u r s, - u l e, - o k s n i s.

Par vārdiem ar galotni - t n e Kronvaldam vesels raksts 1874. g. Baltijas Vēstneša 18. numurā ar virsrakstu „Valodas kopējiem“. Šai apcerējumā Kronvalds vēršas pret uzskatiem, ka vārds zinātne nav darināts pēc latviešu valodas likumiem. Lai pierādītu šāda uzskata aplamību, viņš min paraugus no tautas valodas, apcer, no kādām vārdu šķirām šie paraugi atvasināti un kāda šo paraugu nozīme. Beigās viņš min jauninājumus, kas, sekojot laika vajadzībām, ieviešas valodā, tā nākotne, pagātne, nogultne (Lager — lēģeres), vērtne (Vers = perša). Kronvalds atvasina ar galotni -ība tālākus atvasinājumus: zinātnība (Wissenschaftlichkeit), pirmatnība (Ursprünglichkeit), aizkārtnība — Eifersucht.

Piemēram vārdiem ar galotni - o n i s der vārdi cēlonis (Vēstule krustdēlam), dailonis — dailes kopējs (Cilvēka iekšīgs un ārīgs veids), tirdonis — Naturforscher (Bezdelīgas), pilsonis (Kāds vārds par mūsu valodu). Vārdu pilsonis darinot, Kronvaldam prātā gan paraugi: kustonis un mironis (kā mironis atvasināts no vārda mirt un kustonis no kustēt, tā pilsonis — no vārda pilst = pilnīgam tapt), bet viņš nav īsti izpratis šos paraugus un atvasinājis savu jaunvārdu nevis no saknes, kā mironis no saknes mir-, bet paturējis no tagadnes celma „s“. Ņemot paraugam miroņa vārdu, pilsoņa vārdam būtu jāskan pilonis.

Pēc slauktuves parauga darināti vārdi: laistuve — Giesskanne, spļautuve — Speibecken, lūktuve — Lupe u. c. (Kāds vārds par mūsu valodu)

Ar galotni -klis darināti vārdi līdzeklis, apstākļis (Dr. Ulmaņa latviešu valodas vārdnīce), kas vācu Umstand tulkojums, stāvoklis (Stāvoklis, 1870. g.), gādekļis — Pflicht (Cienītam amata biedram Tauriņam), jūtekļi (Mazā vācieša priekšvārds), daileklis (Cilvēka iekšīgs un ārīgs valodu).

Ar galotni -ure un -urs darināti vārdi vēsture un raksturs, ar galotni -ule — vēstule* (Kāds vārds par mūsu valodu), ar galotni -oksnis — cietoksnis u. t. t.

Vesela rinda Kronvalda vārdu nav ieviesusies, tā: pilnisma — grieķu pleonasmos, garinieks — mācītājs, divatrons, vēstulēšanās — Korrespondenz (Kāds vārds par mūsu valodu), pilsietis — Bürger, bildens — mündig (Kādi jauni vārdi), glītonis — Maler, glīte — Gestalt, glīve — Farbe (Mežs un koki), klaudži — līdzskani (Leišu valodas vārdnīce no Fr. Kuršata), tārpība — vērtība, ziņotes — Wissenschaften, ziņotīgi — wissenschaftlich (Cienītam amata biedrim Tauriņam) u. c. Ir vārdi, kas ieviesušies valodā citādā nozīmē, piemēram, dailes vārds, ko Kronvalds lietā ar nozīmi die Kunst. Tā viņš rakstā „Cilvēka iekšīgs un ārīgs veids“ runā par ēku daili jeb arhitektūru, tēlu daili jeb skulptūru, zīmolu daili jeb glezniecību u. t. t. Mūsu dienās daile nozīmē to pašu ko daiļums.

Jau Kronvalda laikā novērojama tā pati parādība, kas mūsu dienās: bieži sabiedrība viņa proponētos vārdus saņēmusi vēsi un nostājusies pret tiem opozīcijā. To aplie-

* Šim vārdam paraugam derējuši vārdi kretulis no kratīt, urbulis no urbt, snaudule no snaust, raudule no raudāt. Grieķu epistolē ietekmē arī vārdam vēstule — sieviešu kārtu.

cina raksts „Mājas Viesa domas valodas lietā“, kurā Kronvalds aizstāv jauninājumus: sūtnis, rietrumi, tēviņa, kundze, kundzene u. c. pret kādu „bezvārža“ kungu, kas brīnas, kāpēc gan tagad vairs nerakstot slaktiņš, bet kautiņš, ne vakara puse, bet rietrumi, ne tēvišķa, bet tēviņa, ne zēmiņu draudzes, bet zemstības, ne gaspaža, bet kundze.

Salīdzinot Kronvalda valodas kuplinātāju darbību ar viņa priekšgājēja Alunāna, jākonstatē, ka Kronvalds Alunāna darba turpinātājs. Jau Alunāna viedamo vārdu sarakstā atrodam vārdus: balvot, riedīt — ordnen, veikals, daikts, eja, pavaizds — Beispiel (Kronvaldam paveizds) u. c., kuņus Kronvalds izlietā un populārīzē savos rakstos. Šai sarakstā sastopamie dailinieks — Künstler un dailība — Kunst, Baukunst varēja noderēt ierosinājumam Kronvalda dailei — die Kunst. Tā īstenībā Alunāns pirms Kronvalda sācis kuplināt rakstu valodu ar provinciālismiem (lanka) un lituānismiem (veikals, pavaizds).

Kronvaldu nodarbinājis arī tai laikā aktuālais ortografijas jautājums. Ar to jau nodarbojies Kronvalda priekštecis Alunāns. Īsi pirms Kronvalda ap to strādā Biezbārdis. Kronvalda laikā daži ierosinājumi šai jautājumā ievietoti Latviešu drauga biedrības rakstos (sal. Dr. Ulmaņa latviešu valodas vārdnīce). Latīņu burtiem un bez dubultniekiem iespiesta Ulmaņa vārdnīca (turpat). Kronvalds jaunā ortografijā izdevis 1873. g. rakstu krājuma „Sēta, daba, pasaule“ 4. grāmatu. Tā iespiesta latīņu burtiem, atmesti dubultnieki, ierobežots „h“ burts, sevišķi blakus divskanim „uo“, balsīgais svelpenis „z“ apzīmēts ar burtu „š“, nebal-sīgais — ar „s“. Paraugam Kronvaldam derējusi Fr. Brīvzemnieka 1872. gadā izdotā krievu-latviešu-vācu vārdnīca, kuņā sastopam šo ortografiju.

Nobeidzot jāsaka, ka Kronvaldam bijis prātā mītzums

ierosinājumu. Ar daļu no tiem Kronvalds iepazīstina klausītājus 1872. g. janvāra Tērbatas literārā vakarā (Balt. Vēstn. pielikums, 1887. g., 203. n-rs). Izpētīšanai tas ceļ priekšā šādas problēmas:

„1) Kādas grāmatas vajadzīgas tiem, kas ar latviešu-leišu valodu grib dziļāk iepazīties?

2) Latviešu rakstu valoda un viņas dialekti.

3) Latviešu gramatikas vēsture.

4) Kāda ortogrāfija priekš latviešu rakstu valodas visizdevīgākā?

5) Pārskats par tagadējo latviešu-leišu literātūru.

6) Kādas biedrības celtas iekšzemēs un ārzemēs, kas par latviešu tautu sevišķi rūpējas? Un pie kuŗām lielākām biedrībām ir šeit attiecīgas nodaļas? Kādi tie biedrību orgāni?

7) Kādi filozofijas un psiholoģijas nojēgumi atronas latviešu sakāmos vārdos un pasakās?

8) Ko varam mācīties no tiem nosaukumiem, ar kuŗiem mūsu sentēvi kustoņus, augus un minerālus nosaukuši?

9) Kādas ziņas un kādi pierādījumi smejami iz pilsētu, sādžu, māju, kalnu, mežu, upju, ezeru u. c. tādu priekšmetu nosaukumiem?“

Šos jautājumus Kronvaldam pašam neizdevās noskaidrot, jo pārāk ātri to aizsauca nāve.

Helga Grase.

Vadonis.

Liels ir tautas gara mirdzums, minot vadoņa vārdu, jo ar vadoni ir sakalies tautas liktenis. Pat veselas tautas savu izcelšanos dažkārt sasaista ar varonīga vīra vārdu; varoņi ceļ valstis un stipras pilsētas, kas gadu simtos aug augumā un pieņemas dižumā gan mākslu un zinātņu, gan zemes rūķu mūžīgā darba ritmā. Kad mūsu dienās šis darba ritms dun vēl varenāk, un kad no augstākajiem kalniem nozudušas karātavas, un bruņinieku pils pat lēnā vēsmā sairst, tad mēs jo labāk saprotam vadoņa domu un darba gaitu. Un tik vareni un ilgi, kamēr Daugava, Gauja, Lielupe un Venta ik pavasari un rudeni pieņemsies plūdumā, tik ilgi šais krastos pieņemsies latviešu dižums, un viņu dziesmās izskanēs slava vadoņiem un cildinājums varoņu garam. Šīs straumes nespēs aizturēt nekāda vara. Jo sens ir latviešu cilšu gājums, ko slēpa līdz mūsu dienām nogrimušas pils, un varoņu tautas darbu liecības kopā ar darītājiem dusēja kalnos, bet tagad šis pils ceļas un kalni runā. Šis ziņas sagrauj 12. g. s. vēstures sliēksni, ko sākumam iezīmēja svešie ienācēji, bet latvju vēstures sākumi kļūst tālāk zināmi. Un tālu vēl ieurbsies archaiologa skats, vēl lāpstas atdursies uz seniem galvas kausiem, asmeņiem un senū laiku lieciniekiem, kuņģus sapratīs un vērtēs šās zemes ļaudis, līdz neticīgie ticēs un svešnieki iemācīsies, bet ienaids un skauģi aprims. Ja vecā un svešā bruņniecība savus dzimts vārdus slavina ap četri un pieci gadsimti, kad viņu audzes ir izbeigušās, tad latvju arājs vēl arvien iet savam arklam pakaļ un viņa druva zel; kas viņa audzes gan izskaitīt spēs, kas varēs minēt zemkopju kultūras vecumu. Ne-

minot gadsimtus, kad daudzi ozoli nogāzās, daudz varoņu cīnījās par savu zemi, kultūru un tautu, un viņu vārdus neminēs un darbus nebūs chronists aprakstījis, taču latvju tauta dzīvo un viņas dēlu vārdus daudzīnot 19. gadsimtā vien, daudz dižu darbu un centienu saistās ap tiem. 19. gadu simtenis ar zemnieku nemieriem un tautas nacionālās apziņas izpaudumiem bija izvirzījis cīnītājos drošus vadoņus. Tādi diži vīri kļūst redzami Kauguru nemieros, tādi ir arī Bebru, Vesēlauskas u. c. nemieros. 19. gadsimta pirmās puses notikumi rada dziļu nacionālu savilņojumu latviešu tautā, kas audzina pirmos vadoņus un izvirza tautas aizstāvjus. Šim laikmetam pieder vārds, ko tagadne slavina un nākotne daudzīnās. Kronvaldu Atis tad dzimis. Viņš ieauga šai jaunajā garā, kas bija sācis rosīties latviešos, kaut pats bija zēna gadus pavadījis svešnieku mājā, tomēr tēva un mātes sūrais darbs viņā iededzināja mīlestību, jo apmēram šai laikā latviešu zemē visur iedegās it kā Jāņu sārta, un kalnos tie liesmoja, kur visa tauta bija kopā un nakts kļuva par dienu: inteliģence dega tēva un mātes centienos, viņa vadīja tautu, jo zināja, ka Jāņu nakts nav garākā, bet īsākā nakts un drīzi jāsāk mirdzēt nācijas saulei.

Nacionālo centienu gars sešdesmitos gados izlauzās arī literātūrā. Arī Krievijas ērglis sakustējās un viņa spārnu vēdas nesa brīvākas un siltākas vēsmas sešdesmito gadu reformu veidā, jo arī šīs lielās un varenās nācijas dziļumi ievilņojās vai nu sapnī, vai sakustējās nogulēto sānu dēļ, jo miegā vislabāk šī tauta izrādīja savu īpatnību. To zināja mazās tautas un arī latvieši, kas ilgi bija sagatavoti un dziedāja: Jāņunakti neguliet! Tauta nomodā darināja arī naktīs dziesmu pūru, kur glabājās greznās veltes, senu senās. Šo mirdzumu ieraugot, „vētras atnestais“ tirgonis to bija jau pārvērtis zelta gabalos un negulēja arī viņš, jo vācietis Rīgā un Cēsīs vai Jelgavā dzīrodams it labi varēja apjaust un saprast šim skurbumam galu. Arvien karstāki

kļuva ķieģeļi, un liesmoja sārti, kas gatavoja materiālu nogrimušo nācījas piļu remontiem un jaunu tempļu celšanai. Šo svelmi un cepla karstumu bija sajutuši arī tie viesi, kas jau vairākkārt atjaunojušies vairākus gadsimtus viesojās latviešu viesmīlīgajās mājās un bija kļuvuši pārāk nepieklājīgi, jo bija sākuši jau paši „saimniekot“.

Ar šām divi varām: Baltijas muižniekiem un Krieviju bija jācīnās latviešu intelligēnci deviņpadsmitā gadsimta sešdesmitos gados. Ar Krieviju attiecības ir kļuvušas šai laikā mērenas, un laba diplomāta darbs varēja dot cerības sagādāt latviešiem nepieciešamos labumus. Baltijas jautājumos Krievijas galms bija kļuvis pa daļai sacīkšu arēna, kur ar naudu un dāvanām vienmēr pārsolīt varēja bagātais. Tādi bija muižnieki, ar ko asas cīņas bija sākušās, jo arī latvieši bija ar Valdemāra gādību piekļuvuši augstajam un tālajam cara krēslam. Tāpēc Valdemāra vadītie nacionālās atmodas darbinieki it kā pieslēgās Krievu valdībai un vērsa tās uzmanību, lai ierobežotu muižnieku varu un ģermānizācijas centienus. Bet, dievamžēl, nebija trūkums arī tādu starp latviešiem, kas centās izpatikt vāciešiem un labprāt kļuva muižnieku paklausīgi kalpi. Šīs divi varas dragāja latviešu tautas nacionālītātes pamatus. Muižnieku nemorāliskā un izvirtušā dzīve grāva tautas tikumīgās dzīves pamatus, jo muižniekiem bija vecā apziņa, ka viņa dzīvos bruņniecības senčos un viņu dižciltīgums pārvarēs arājus. Septiņdesmitie gadi arī starptautiskā politikā atļāva varonīgāk galvu pacelt vācu tautas loceklim, jo franči bija sakauti; šais nopelns iedomībā pieņēmas arī Baltijas muižnieki, daudzīnādami piederam uzvarētājiem. Nelabi latviešu tautu sadalīja arī dažādas ticības. Tautā bija naidis pret vācu muižniecību, un latvieši svērās uz krievu pusi, un pareizticīgie latvieši centās ar Krievijas valdību sadzīvot, bet luterāņi vairāk centās saprasties ar vāciešiem. Bija arī tādi, sevišķi skolotie, kas bija ļoti dziļi ticīgi un reliģiozi, tomēr cīnījās ar svē-

tuljiem, kas centās latviešus pārtautot. Še izlauzās dažbrīd asi nicinājuma vārdi no latviešu intelligences, kas nemaz nav tulkojami kā naida izpausme zemes un debesu mūžīgo likumu noteicējam un radītājam, bet šis pulgojums bija veltīts tiem, kas Dievu bija nonesuši savos tempļos un, pašlabumam runādami, par to ņēma naudu, lai visus padarītu par saviem kalpiem. Vēl latviešu arājam vajadzēja kalpot, un daudzi viņu gribēja kalpināt, kad varenā karstumā iedzies sāka Kronvaldu Atis liesmot un sludināt visaugstāko ticību — kalpot savai tēvu zemei — ticēt savas nācijas garam. Kronvalds centās izskaust partijas: „Tagad mums atkal grib laupīt visu tautisko pamatu un tā vietā kalt ap rokām važas, kas lai čaklās rokas savaldītu, vai tās, vismazākais, piegrieztu partijas interesēm“ (kopoti raksti II sēj. 33 1936. g.). „Novecojuši aizspriedumi un miglaini nākotnes lēmumi nav nekādi pienācīgi motīvi, ziedot sevi pašus vai pat visu latviešu tautu sikulīgām partiju interesēm.“ (ibid. 41). Ar šo vien jau Kronvalds apliecina iedzimitas vadoņa spējas, jo sašķelto tautu nevar nekādi dievi glābt, pagātnes kļūdas ir jāierauga un jāizlabo. Vēl tagad lai dzirdam viņa vārdus: „Bet kādēļ mums tik daudz aplamo sapņotāju, tik daudz mazticīgo snauduļu, tik daudz šaubīgo sviedru pilinātāju? Tādēļ, ka šiem uzaugot, tas nav izdarīts, kas bij patiesi darāms. Tie ir kā putni mākoņos, kam nav iespējams tikt debesīs, bet kam arī zeme nav vairs par pastāvīgu pabalstu. Tie lidinājas pa miglains gaisu, piemirsdami aršanu, sēšanu un pļaušanu“ (ibid. 300). Kronvalda pārliecību šie trūkumi nespēj satricināt, viņš iedegas labam darbam un viņa vārdos apjaužam tautas vadoņa pašlīdību un ticību savas tautas krietnumam. „Lai nu domājam kā domādami, visur redzam, kas īsti derīgs. Un tādēļ man liels prieks, ka jo dienas, jo vairāk vairojas to vīru skaits, kuņi, atmezdami nieku sapņus, cīnās — krietni, čakli, — kamēr vēl dzīvi, līdz nāvei. Un ticiet tiešām, kamēr tik latviešu

tauta vēl dzemdēs un izaudzēs vienu krietnu, raženu tautas dēlu, tamēr šis viens cīnīsies, strādās un gādās līdz nāvei par savas tautas godu un labklājību. Tikai kad pēdējais tautas dēls nogrims vēsā kapā, tad vairs nebūs cīnītāja. Bet šodien mūsu tauta vēl dzemdina un audzina bērnus pa simtiem tūkstošiem!“ (ibid. 301 un 302). Kronvalds pret latviešu ienaidniekiem mēģināja radīt vienotu spēku, tāpēc viņa vēstulēs ieskanas vai vienmēr apliecinājums tautai un nacionālajiem centieniem, un arī norādījums un kāds novērojums par ienaidnieku darbību. Tā, piemēram, viņš raksta 1869. g. rudenī Fr. Brīvzemniekam: „Gan tautas ienaidniekiem liela vara. Mācītājs Otto Valkā gribot pataisīt par vācieti savu školotāju. Tā pūlējas Baltijas purvu drēgnums, lai varētu sapūdināt visus, kas vēl zaļokšņi. Bet būs velti... karogs jau uzcēlies.“ Vai arī šai pašā gadā Bernhardam Dīriķim rakstītajā vēstulē: „Jūs zināt, kādu cerību un ticību es uz savu tautu turu. Jūs mani šinī ticībā un cerībā ļoti apstiprinājuši. No mūsu tautas labklāšanās es viņas valodas izplaukšanu nevaru atšķirt, esmu pārliecināts, ka tie — kuņi nu brēc: ka ar vācu valodu vien apgaismošana iespējama — ka tie vai nu bērna prātā bļautās, vai ar lapsas gudrību latviešus grib uz iznīkšanas ceļa pāvest.“ Ar pietāti Kronvaldu Atis izturas pret citu tautu locekļiem, kas kaut kā veicinājuši un sekmējuši latviešu attīstību un ar vēstulēm un rakstiem mēģina viņu zināšanas un spēku izlietot savas tautas centienu atbalstīšanai.

Ar dedzību un ticību septiņdesmitajos gados Kronvalds bija* izvirzījies nacionālo censoņu priekšgalā, tāpēc arī kā latviešu tautas aizstāvis un intelligences pārstāvis uzņēmās asākās cīņas un teica dedzīgākās runas, aizstāvēdams latviešu godu. Kas lasīja viņa vēstules vai dzirdēja viņu runājam, tas iedegās Kronvalda gara ugunī un sakusa ar viņa centieniem. Radās stiprs cīnītāju pulciņš, kurā vadonis bija pratis iededzināt tēvu zemes mīlestību, ko tuvāk Kron-

valds formulēja rakstā Tēvu zemes mīlestība. „Arī mēs atkal piedzīvojuši tādus laikus, kuŗi noprasa, lai katrs no mums aizstāv savu godu, savu brīvību kā vien spēdams un zinādams, pat savas asinis netaupīdams. Bet tādi laiki prasa no tautas dižus vīrus. — Tagadējie laiki arī noprasa, lai mēs tēvuzemes draugus gaiši atšķīram no tēvuzemes ienaidniekiem. Mums vajaga dedzīgas, diženas tēvuzemes mīlestības, kuŗa ir svabada no sevmīlības un no netīras kārības pēc vienīgā paša labuma. Mums pienākas un vajaga savu tēvuzemi kā visas tautas svētnīcu cienīt un godāt, par tās gaismību, vaļību un nemirstību no sirdsdibena gādāt un strādāt, un tāpēc gataviem būt, kad tagadējie laiki to no mums prasa“ (ibid. 3). Lai iedegtos tēvuzemes mīlestībā, tad vajaga savu dzimteni pazīt. Vajaga izzināt tēvu tēvu svētnīcas un pilis un vajaga zināt arī tās vietas, kur senču asinis lijušas un kur iznīcināts brīvās tautas gars un senču svētums. Otrs īstas tēvuzemes mīlestības avots ir tēvijas vēsture, kas ir tautas audzinātāja un likteņu pau-dēja. Trešais ir tēvu valodas cienīšana un kopšana, jo „tēvu valoda ir kā kāds noslēpts Dieva avots, no kuŗa kat-rās tautas garīgā vienošanās izverd, tautas un tēvuzemes mīlestība vienādi no jauna piedzimst.“ (ibid. 9). Arī tēvu tēvu krietnās ieražās jāieaug jaunatnei. Kronvaldu Atis šai rakstā izvirzījis vienības, kopības principu, kas nepie-ciešams, lai tauta kļūtu stipra un darbīga. Cits viņa tēvu-zemes mīlestības avots ir latviešu tautas krietnāko dēlu cienīšana un godāšana. Še izpausts autoritātes princips, kas arī tagad izvirzīts valsts dzīvē ievērojamā vietā. Ticī-bas mācībai jākalpo tēvuzemes mīlestības iesvētījumam.

Ne bez lepnuma tagad, svinot Kronvalda simto dzi-mumdienu, latviešu tauta var redzēt, ka arī tagadējās Lat-vijas vadītāji ir savās programmās goda vietā minējuši Kronvalda galvenās tezes par tēvuzemes mīlestību.

Citāda rakstura ir Kronvaldu Atim apcerējums „Na-

tionale Bestrebungen" (Tērbatā, 1872.). Ar šo Kronvalds vērsās pret Baltijas vāciešu preses ieskatiem. Šo rakstu ierosināja „Zeitung für Stadt und Land“ 1871. g. 23. okt. ievadraksts. Arī šai Kronvalda atbildē izskan patriota un nacionālo censoņu vadītāja pārliecība un ticība latviešu tautai. Šis paskaidrojumu raksts iedalīts vairākās nodaļās. Pirmajā nodaļā pati nozīmīgākā atbilde: ir gan mācīti latvieši. „Tā kā „Z. f. St. u. L.“ zina, ka sevišķi kādas tautas mācītākie locekļi var uzņemties tēvu valodas un tautības apzinīgi pārstāvību, kamēr nemācītu vai pusmācītu, īpaši pārejas laikos, vieglāk var pavadināt uz šo dārgo mantu necienīšanu vai pat nonievāšanu, tad tā mācīto latvieti grib pārliecināt, ka viņš, turēdamies pie savas tautas, esot tīrais „itnekas“, turpretim viņš varot kļūt par jo svarīgu, ievērojamu vīru, ja pakalpojot zināmām partiju interesēm un tamlīdz atsakoties par latvieti būt.

Mēs domājam, ka tādu pieprasījumu, vai izglītota latvieša pārliecība un tamlīdz viņa tēva valoda un tautība ar naudu pērkama, gan nedrīkst atstāt neievērotu. Jo ja kāds tādus prasījumus ceļ priekšā par citu pārliecību, tad tāds ar to apzīmē arī savu stāvokli pret vīra tikumu.

Tie latvieši, kas arī kā mācīti nemitas būt latvieši, šādu prasījumu no viņu sirdsapziņas ne tikai vien uz stingrāko atraida, bet turklāt vēl visus tos kungus, kas tādiem dialektikas līdzekļiem grib visu sasniegt, dara uz to uzmanīgus, ka viņi ar tādu prasījumu uzstādīšanu pārkāpuši godavīra pieklājības robežas.

Bez tam mēs zināmajiem kungiem, — sakām taisni acīs: mēs, kas ar skaidru apziņu savu iegūto izglītību, savu spēku, savu dzīvību ziedojam savas tautas labā, mēs turamies cieši un uzticīgi pie tēvu valodas un savas tautības, un sevišķi tagad to ne par kādu naudu nevaram pārdot, tādēļ, ka — mums nevar dot neko citu vietā, kas būtu tik-

pat svarīgs un cienīgs mūsu tautas civilizācijas interešu ziņā." (ibid. 33 un 34).

Kronvalds neticēja tam, ka kāds, atsacījies no savas tautības, spētu lielus darbus veikt. Viņa izpratne bija tāda, ka sadzirdot savas nācijas dziļumus, apzinoties senču bijumu un strādājot tautas gara īpatnējos lokos, var katrs īsts tautietis vislabāk izpildīt savu misiju tautā, un katra tauta kā īpatnējs spēks vienota ar savām tradīcijām var vislabāk pakalpot cilvēcei. „Izposies ar patiesu prašanu, krietnu spēju un skaidru, gaišu prātu, latvietis taisni kā latvietis vislabāk var izpildīt mūsu laiku uzdevumus" (ibid. 40).

Tautisko centienu otras nodaļas virsrakstā ir „Latviešu valoda augstākās un zemākās skolās". Še Kronvalds ar dzīvu apkaņo Baltijas vāciešu preses aplamos ieskatus, sevišķi izglītības iegūšanas jautājumā. Kronvalda argūmenti pārlicina, un tagad preses darbinieki, neminot nemaz zinātniekus, vairs nebūtu glaimoti parakstīdami tādus pārmetumus latviešu tautai un valodai. Arī tagadējam Latvijas pilsonim būs gan jārespektē šādi Kronvalda norādījumi: „Metot acis pagātnē, tagadnē un nākotnē, gan dažam labam no mums var sacelties dziļas sāpju jūtas, kas sažņaudz sirdi; bet uz murgiem tās neaicina mūs. Tikai tur mēs, mācītie latvieši, varam atrast patiesu apmierinājumu, ja ar ļautiem līdzekļiem savā tautā palīdzam izcīnīt un vairot patiesas zināšanas, krietnas spējas un vīrišķu garu; jo tad mēs būsim strādājuši visiem laikiem, kuŗos no latvieša prasīs šīs dārgās, augstās mantas. Viss cits vēl guļ laika mātes klēpī un ir jo nenoteicamāks, ka pat lielu kultūras tautu liktenis padots visai lielām varbūtībām. Tā tad mēs nekādi nevaram ielaisties laiskumā, padoties diezin kādām tīkamām murgu domām vai partiju interesēm, bet gan skaidri apzinoties, ka mūsu tagad iespējamais darbs tautas gara un tikumības pacelšanā vajadzīgs un auglīgs, mums jāstrādā tautiskā garā, jāturas cieši pie prasības pēc nā-

cionālām skolām un par latviešu valodas pienācīgu ievērošanu latviešu un attiecīgās nelatviešu skolās" (ibid. 57).

Ja vēl nesen sakarā ar skolu reformām un likumiem izglītības resorā sacēlās naida vilnis vācu pusē, tad vēl labāk sapratīsim Kronvalda drosmi un ticību, kā arī nozīmi tik drošiem prasījumiem. Viņš uzsvēra latviešu valodas nepieciešamību ne tikai latviešiem, bet visiem, kas kaut kā gribētu strādāt šās zemes civilizācijas darbam.

Trešajā nodaļā Kronvalds sekmīgi aizstāv latvietības viedokli pret vācu ietekmes daudzīnātājiem. Arī šai laukā laiks drīzi ir pierādījis Kronvalda vārdu patiesību un viņa praviotojums ir jau piepildījies. Latvija pieņemas varenumā, un arī Baltijas bruņnieciskums ir sakritis. Tas sakāms arī par ceturto nodaļu — nākotnes apceri, ar ko nobeidzas „Nācionālie centieni“.

Šo Kronvalda brošūru ļoti asi kritizēja un apkaņoja ne tikai Baltijas vācu prese, bet vēlāk arī rusifikatori. Kronvalds bija nokļuvis krusta ugunī ar saviem darbiem un centieniem. Vācu preses ietekmē radās „Nācionālo centienu“ otra grāmata, kuŗā Kronvalds vēl plašāk un dziļāk attīsta savus uzskatus nācionālos jautājumos un izvirzās kā patstāvīgākais un drošākais domātājs septiņdesmitajos gados, kas ļoti pamatīgi bija izsekojis maldinātājiem un arī ļoti labi pazina latviešu tautas spējas un tikumus. Arī šai otrā „Nācionālo centienu“ grāmatā Kronvaldu kā tautas vadoni nevar nekādi draudi iebaidīt, lai arī ienaidnieka spēki nav mazie un ir arī cīņās rūdīti, tomēr Kronvalds tic savas tautaš misijai, jo viņa prātus ir pārņēmis latviešu tautas godīgums un cīņas karstums par taisnu lietu. „— skumjās pārādības nedrīkst izglītoto un nācionāli domājošo latvieti maldināt. Viņš nedrīkst savas tautas raksturīgās pazīmes: mierīgumu un saprātu tieši tagad atmet. Tādēļ es nebaidos, ka mana tauta varētu šinī uguns pārbaudījumā sākt saļimt. Es drīzāk esmu pārliecināts, ka tas mūsu latviešu

tautai būs pat par svētību“ (ibid. 133). Pretinieki vienmēr ir vairāk vajājuši vadoni, arī Kronvalds saņēma asus pārmetumus un viņu izdaudzināja pat par neprātīgu, jo viņu vajadzēja kaut kā aplusināt. Un kad cīņa sāka iedegties arvien varenāk, tautas vadonis ziņoja tautai par pulcēšanos zem karoga: „— reālās dzīves fakti mani pārliecinājuši, ka šī cīņa jau šodien mums jāuzsāk. Tādēļ arī es nekavējos stāties ienaidnieka priekšā. Nesatricināmi uzticīgs, ielas trokšņu nemaldināts, es stāvu zem brīvās, izglītības alkstošās un izglītības spējīgās latviešu tautas karoga“ (ibid. 134 un 135).

Deviņpadsmitā gadsimta septiņdesmitajos gados latviešu nacionālais karogs bija ieguvis ar Kronvaldu drošu aizstāvi, kas sajuta savas slavas augšanu un latviešu tautas ticību un sekošanu savam vadonim, kas cīņas brīžos mācēja sagādāt uzvaru un viņa vārdi vareni iededzināja un sildīja tos, kas sekoja nacionālajam karogam. Un visur, kur šis vadonis parādījās, tauta to saņēma ar cienību un svētku gadījumos viņu saņēma un pavadīja ar gavilēm. Kad Kronvalds sajuta, ka tauta viņa centieniem seko un viņa liesmas nav velti dedzinājušas viņa sirdi, bet ka šīs liesmas ir iededzinājušas tēvuzemes mīlestībā Kurzemi, Zemgali un Vidzemi ar Latgali, viņš jutās uzvarētājs, kaut ienaidnieku viņam bija daudz.

Latviešu nacionālajām cīņām sevišķi nozīmīgs ir 1873. gads, kad latvieši pierādīja, ka viņi spēj dziesmās un darbā būt vienota tauta, kas nav citām tautām iepakaļ palikusi kultūrālā ziņā, bet gan ir kādu laiku bijusi verdzināta un kalpināta. Arī Kronvalds šais svētkos jūtas pacilāts, jo nu visi var redzēt, dzirdēt un saprast latviešu tautas dižumu. Un kad pirmajā dienā dziesmas vēl visiem dziesmu svētku dalībniekiem ausīs san, tad pulcējušies Rīgas Latviešu biedrībā goda mielastā, kur runā un slavina, kur nosprauž nākotnes ceļus, tur arī Kronvaldu Atis ir pulkā. Un kad di-

rektors J. Cimze bija beidzis savu runu, kuŗā runāja kā miera cienītājs par tautas dziesmas vārdiem „Rīga dimd, Rīga dimd, kas to Rīgu dimdināja“. Pēc Kaudzītes Matīsa atmiņām, Cimze izvirzījis domu, ka māsiņa, kuŗai kaļot pūru, esot latviešu tauta, bet pūra darinātāji — trejādie bāleliņi — esot vācu skolas, Baltijas muižniecība un Rīgas pilsēta. Kronvaldu Cimzes runa sabangojusi: viņš bija apkaņojis šo Baltijas garu, kas valdīja arī Rīgā, latvju tauta bija gadu simtus verdzināta sirotaju centieniem, un pats Kronvalds bija saņēmis visnekrietnākos un nepatiesākos pārmetumus. Tādus saņēma katrs, kas cīnījās par latviešu tautas nacionālītāti. Tēvuzemes mīlestībā Kronvalds iedegās; par viņa runu Kaudzītes Matīss liecina: „— acis vien zvēro un vārdi sprēgāt sprēgā, līdzīgi dzirkstelēm no šķeļamā krama. Un jo vairāk viņš runā, jo rādās, ka turpat uz vietas aug domu virkne, pieņemas spēks izteiksmē, rodas pierādījumu daudzums, pavadīts no milzīga jūtu spara, aiz kā visai Cimzes runai bija zudin jāpazūd...“ Kronvalds noraidīja Cimzes ieskatus un aizrādīja, ka latviešu tautas sasniegumos gods pienākas latviešu mātēm, Rīgas Latv. biedrībai un it sevišķi latviešu tautas garam. Par runas iespaidu klausītājos tas pats Kaudzīte liecina: „Šī runa bija lielam, uz pārplūšanu pilnam dzirnavu ezeram pavasarī parāvusi vaļā brīvlūžas, kur nu gāzās ūdens spēks nevaldāms lejup, raudams visu sev līdzā, kas sastopams ceļā, un nevaicādams ne nieka par to, ko šāds straujuma spēks padara šim vai tam. Tādam pavasara plūdu straujumam nu līdzinājās tās sajūsmu gaviles, kas sacēlās pie galda viesiem zālē. Viņas negribēja aprimt un cēlās pārparim no jauna. Jāšaubās, vai jeb kad kāda runa tur ir sacēlusi lielāku sajūsmu.“

Ar šo runu Kronvaldu Atis apliecināja savu ticību tautas atmodai un izteica daudzu latviešu domas un ilgas, jo latvju tauta sajuta, ka ar viņas darbu lepojas Baltijas vā-

cietība. Kronvalds latvju nacionālās kultūras sasniegumos negribēja dalīties ar vāciešiem, un viņš noraidīja veco latviešu uzskatus, ka vajaga draudzīgi sadzīvot. Kronvalds aicināja latviešus patstāvībai un neatkarībai, jo viņš izpildīja savas tautas misiju un neļāva sevi iebaidīt ne Baltijas vāciešiem, ne krieviem.

Vēl šai pašā mielastā runāja svētku goda viesis A. Bīlenšteins par latviešu tautas dziesmām, apbrīnodams šo dziesmu garu, aizrādīdams, ka tās tautas senatnē, tautas bērnības gados cēlušās. Arī pret Bīlenšteinu iedegās Kronvalds. Viņam klausītāji uzgavilēja. Runas beigās Kronvalds lepnā uzvarētāja balsī sacījis: „Un kas vēl iedrošināsies nosaukt mūsu tautas dziesmas par bērnu dziesmām!”

Kaut arī Kronvalds bija pārpratis A. Bīlenšteina runu, tomēr klausītāji cildināja savu vadoni, kas sekmīgi bija cīnījis un nu izteicis tautas domas un centienus. Kronvalds tautas dziesmas nosauca par gudras un vecas tautas dzeju.

Abas šē pieminētās runas liecina par lielu patstāvību un Kronvalda neatlaidību; viņš liesmoja patriotismā un ideālismā un kā savas tautas vadonis rādīja latviešu attīstībai nākotnes ceļus, ticēdams latviešu tautas patstāvībai un neatkarībai kultūras radīšanā.

Latvju tautas vēsture bija avots, kas no zemes iekšienes izplūdināja dzidru un veselīgu veldzi laukiem un pilsētām, un arī Kronvalds vai vislabāk ir sapratis vēstures nozīmi. Ar vēstures liecībām šis vadonis ir mācījis tautu, lai tā ceļas un lai pagātnes tikumos aug stipras tagadnes audzes, kas varētu lepoties ar lielu vīru darbiem. Kaut arī Kronvalds vēl nevarēja vārdā nosaukt daudzus slavenus Latvijas vēstures vīrus un nevarēja skatīt to seno pilskalnu dārgumu, ko tagadne no tēvu zemes klēpja izcēlusi un izceļ, tomēr viņa pārlicība nav bijusi maldīga, ka viņš sludināja savas tautas misiju, jo latvju tautas pagātne viņam bija labu tikumu un lielu darbu bagāta. Kā mūsu senči ir

tempļos, mācīdams grieķu varenos darbus, kas cildina dievu un cilvēku draudzību. Par mazo tautu likteņiem liek domāt grieķi, kas audzināja laurus, pēc tiem iedegās varoņi un viņu cīņās un uzvarās piedalījās dievi, veicinādami cilvēku augstākos tikumus, kad tēvuzemes mīlestībā dega grieķi un viņus nespēja uzvarēt. Arī latvju un leišu un prūšu tautu pagātne ir bijusi kultūras darbam izredzēta, un šo tautu pagātne uzliek par pienākumu atjaunot šo tautu senās tradīcijas un apvienoties tām paaudzēm, kas vēl dzīvo, lai tad kopā ar igauņiem, kam līdzīgs liktenis, šīs tautas draudzībā kļūtu neatkarīgas un patstāvīgas kultūras radīšanā un jo drīz rādītu, ko brīvībā šās tautas spēj. Šai darbā Kronvalds izvirzās kā vienotājs un ceļu gatavotājs tagadnes notikumiem, kad draudzībā latvietis sveicina lietuvieti un igauņi; tautas atmodas laikmeta darbinieki ir likuši pamatus šo triju Baltijas tautu draudzībai.

Kronvalds ne tikai mēģinājis draudzībā vienot mazās tautas, bet arī mācījis un audzinājis šo tautu inteliģenci patstāvības centieniem. Bet lai patstāvība jo sekmīgāk būtu aptveņama, tad arī valodai vajadzīgs vienāds tērps. Tad kurzemniekam, vidzemniekam un latgalietim ir jācenšas iemācīties tādu valodu, kas vienādi skanētu tad, kad svētki svinami, bet vēl vairāk tad, kad kopējais kultūras darbs darāms. „— mūsu valoda netiek visur vienādi runāta, jo viņai daudz izlokņu jeb dialektu. Ja katrs sacītu, ka viņš savējo vien grib runāt un rakstos daudzina, tad celtos sajukšana, kas tikai tautas apgaismošanu aizkavētu. Tādēļ mums būs gādāt, ka skolotie, mācītie un apgaismotie tautas locekļi visos apgabalos vienādi runā un raksta, proti, skaidro rakstu valodu, kā tas noticis pie citām tautām, kuŗas bija nodomājušas no miega tvaikiem atsvabināties.“ Arī valodas reformas laikā Kronvalds iet pirmajās rindās un strādā šai laikā kā spēdams un mācēdams. Ir arī te viņam bijuši pretinieki, kas mēģinājuši darbu traucēt; par tiem vadonis

ir ar sāpīgu irōniju nopūties: „Es esmu vēl it jauniņus latviešu tautas dēlus redzējis jau it dusmīgi pret «Baltijas Vēstnesi» dūri paceļam tādēļ, ka viņš uzsācis tautas valodu pēc tagadējās vajadzības izkopt un pavairot, citus jaunus, citus svešus vārdus uzņemdams.“

Kronvalds ir ļoti asi apkaņojis netikumus un sevišķi latvietim ir bijis jābūt par paraugu citām tautām dzīvē un darbos. Visasāk viņš ir apkaņojis pusintelligenci un tos, kas nav pieklājīgi respektējuši tautas garīgās vērtības, kas nav ar pietāti izturējušies pret savas tautas pagātnes liecieniem un kultūras sekmētājiem. Ar varenu spēku viņš ir centies iznīcināt tautas ienaidniekus un netikumu radītājus, jo viņš ticēja savai tautai.

Kronvalds, tautas gara apmirdzēts, ir tautas dižo dēlu pulkā, jo ar viņa dzīvi ir sasaistījušies atmodas laikmeta cildenākie mirkli; viņš staroja tēvuzemes mīlestībā, kuŗā vadonis savienojās ar savu tautu un vienots kļuva neuzvarams.

*

Par Kronvalda vadoņa spējām un gara lielumu raksturīgas ziņas atstājuši gan viņa draugi, gan pretinieki. Fr. Brīvzemnieks saka: „viņš bija tiklab varonis, kas negriež pretiniekam ceļu, bet to ar milzu spēku notriec gar zemi, kā arī priecas mācītājs, kas vismīlīgākā lēnprātībā cilvēku svaidīdams, loka un cilā uz visu augstu un svētu.“ K. Ullmanis Kronvaldu raksturojis kā „gara aizgrābtu runātāju un agitatoru, un „ģeniālu sapņotāju“.“ Dr. A. Bīlenšteins: „Kronvalds tautai kļuvis svēts.“ K. Kundziņš: „Kronvalda stiprums nebija raktera īpašībās, nedz praktiskās dzīves gabalos. Viņa spēja atradās gara dedzībā un runas dāvanās. Dvēsele tam bij aizķerta un pildīta no spēkiem, kas toreiz kustināja tautas un valstis visā Eiropā. Tie bija tautības jautājumi — vēsturīgs mājiens tautu jaunai dzīvei.“

Šai pašā vietā Kundziņš tālāk liecina, ka Kronvalds bijis latviešu dēlu modinātājs un vadonis.

Literātūra:

- K. Kundziņš. Kronvalda Attis. 1905.
 Kronvalda Atis. Kopoti raksti. A. Gobas kārtojumā I. 1937; II. 1936.
 P. Kl. Kronvalda Attis. Baltijas Vēstneša 25 g. jub. par piemiņu 1893.
 Kronvalda Atta. Kopoti raksti un runas. Red. Līgotņu Jēkabs. 1925.
 Doc. K. Kārklīņš un A. Goba. Kronvalda Atis. Monografija (izd. Raņķis).
 Doc. K. Kārklīņš Kronvalda Atis. Latv. lit. vēst. II.

K. Kurcalts.

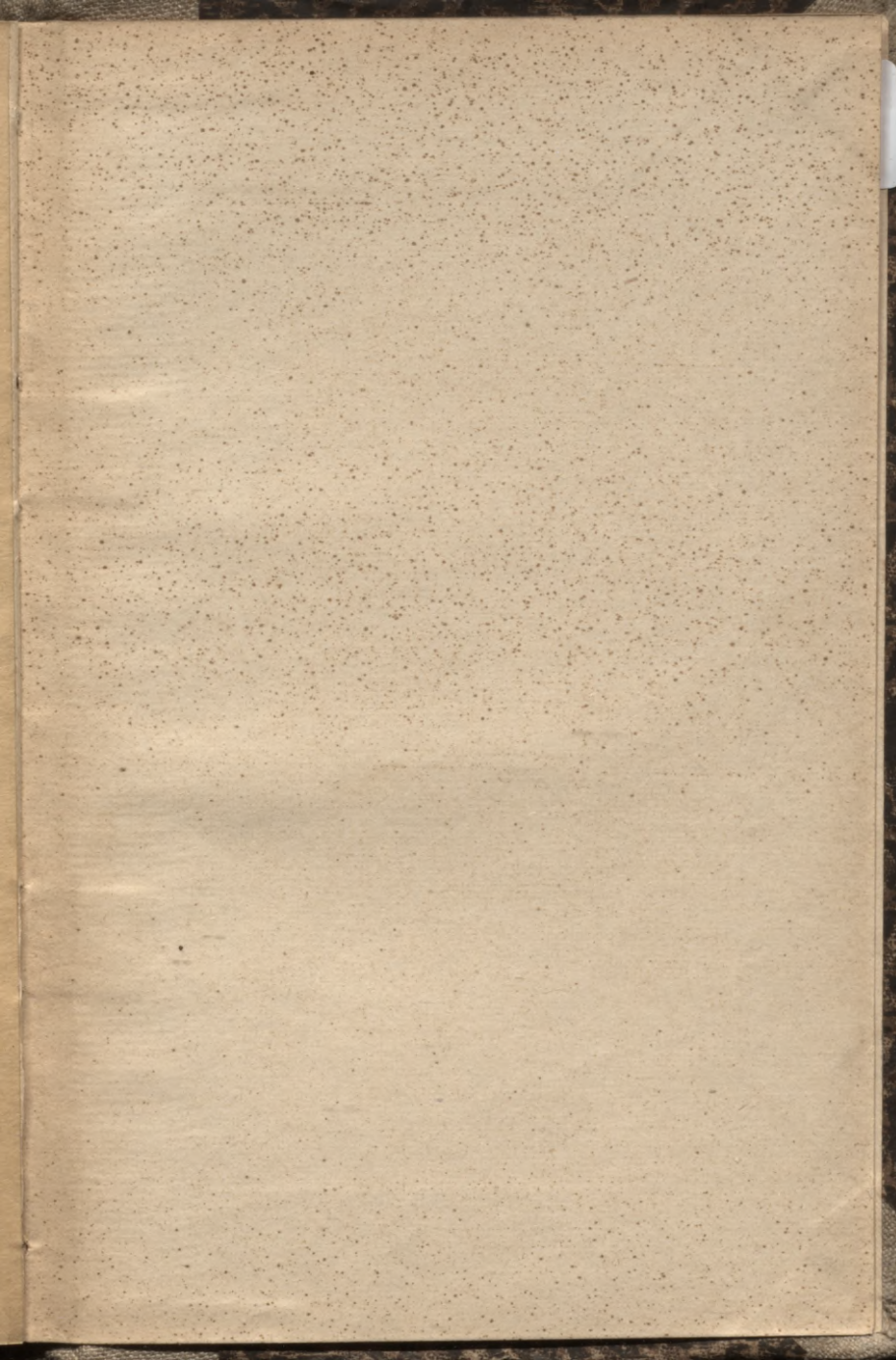
La 1022

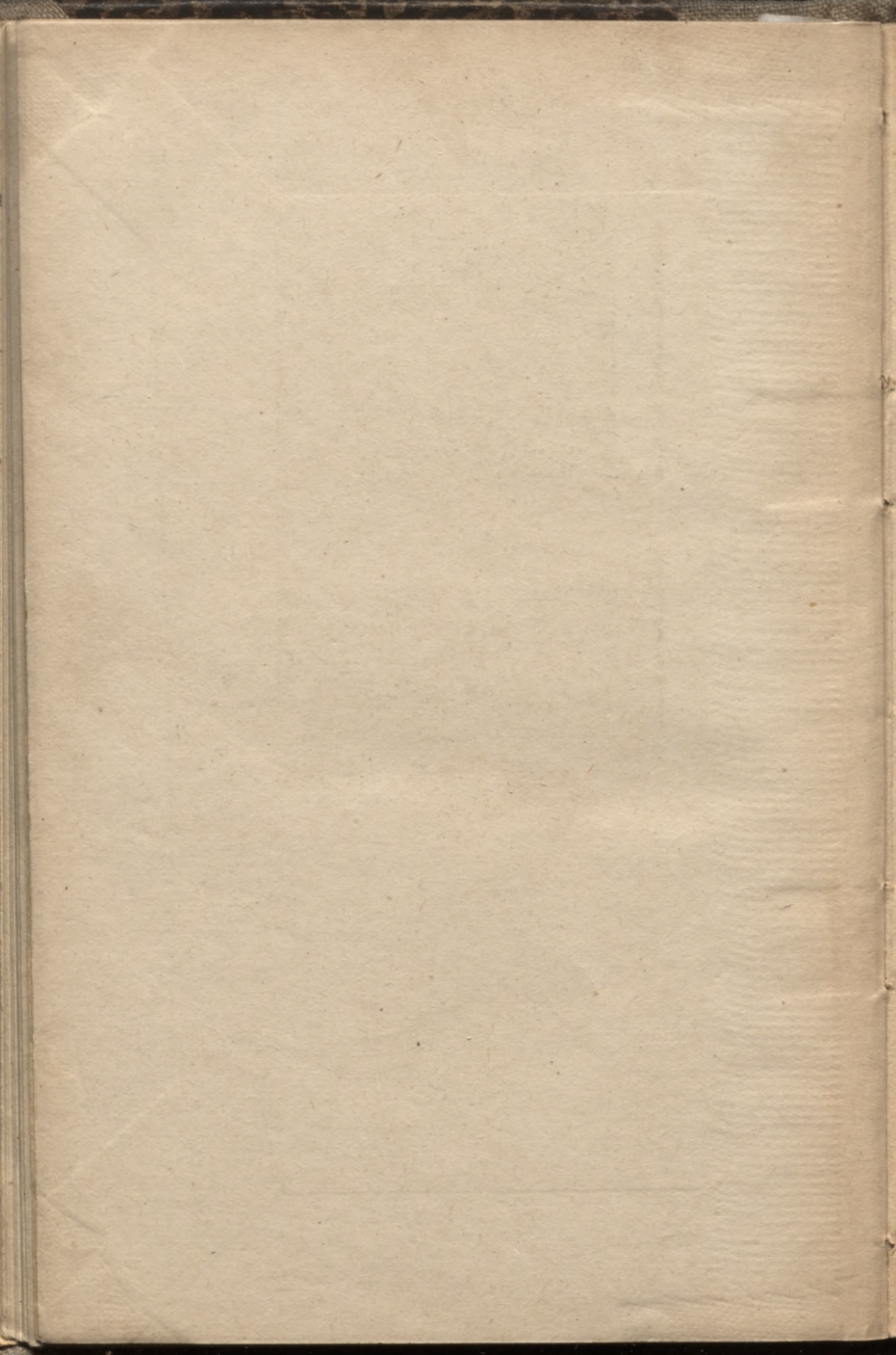
RAMAVES IZDEVUMI:

Ceļi. Rakstu krājums, I—VII, 1931.—1936.	
Filoloģijas materiāli. Rakstu krājums, 1936.	Ls 7,—
A. Augstkalns, Leišu valodas elementi , 1935.	„ 0,65
Valodas prakses jautājumi , J. Endzelīna redakcijā sakārtojis P. Ozoliņš, 1935.	„ 1,50
P. Ķīka, Starptautiskās valodas problēma , 1935.	„ 0,50
J. Straubergs, Latviešu pirmās dziesmu grāmatas , 1936.	„ 0,70
K. Ieleja, Kas ir technokratija? 1936.	„ 0,25
J. Kalns, Suminājums. Dzejas, 1936.	„ 1,20
Baltu valodu teksti. Izraudz. J. Endzelīns, 1936.	„ 2,80
Veltījums. Vēstures rakstu krājums, 1936. God- algots ar Kr. Barona prēmiju	„ 7,—
A. Kvālis, Saules ceļos. Dzejas, 1936.	„ 1,50
M. Ziverts, Tīrelpurvs. Varoņdrāma, 1936. g. God- algota ar Kultūras fondu godalgu	„ 1,—
Ceļi. Rakstu krājums, VIII (sagatavošanā).	

12 APR. 1937

Ln 1022

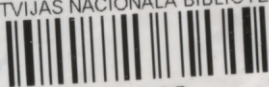

60
Pārb. uz defect.

22. V 1984. g.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309057868